

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การค้นคว้าแบบอิสระเรื่องแนวทางการอนุรักษ์อาชีพทอผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์กูย ในชุมชนบ้านชำ อำเภอบუნหาญ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านลวดลายผ้าไหมและแนวทางการอนุรักษ์อาชีพทอผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์กูย ในชุมชนบ้านชำ อำเภอบუნหาญ จังหวัดศรีสะเกษ ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวความคิดในการศึกษา ได้พิจารณาในประเด็นที่สำคัญดังนี้

- 2.1 ทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า
 - 2.2.1 การทอผ้าไหม
 - 2.2.2 ความเชื่อและลวดลายผ้าทอ
 - 2.2.3 การถ่ายทอดภูมิปัญญา
- 2.3 แนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหม
- 2.4 แนวคิดความเป็นอัตลักษณ์
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 กรอบแนวความคิด

2.1 ทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทในกระแสการพัฒนาสังคมโลกนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2515 เริ่มตั้งแต่สหประชาชาติได้จัดตั้งให้มีการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดนซึ่งเรียกรื่องให้ทั่วโลกคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพและต่อมาในปี พ.ศ. 2526 สหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า Brundtland Commission ประเทศไทยได้รับเอาเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนมาร่วมดำเนินการด้วยโดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 - 2554) ซึ่งมุ่งเน้นพัฒนาคน เป็นศูนย์กลางการพัฒนา เน้นเศรษฐกิจพอเพียง เน้นชุมชนเข้มแข็งและอื่นๆ แล้วยัง

เน้นด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกด้วย (การพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน, 2555: ระบบออนไลน์) ทั้งนี้ยังมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้มากมาย อาทิเช่น

ปรกรณ์เทพ พิจิ (2549: 16-17) ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นขบวนการสร้างความเที่ยงธรรมความมีประสิทธิภาพและโครงสร้างที่มีส่วนร่วม เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งด้านต่างๆ ให้กับชุมชนและภูมิภาคโดยรอบ

เอื้อ วงศ์บุญสิน (2538 : 71-72) กล่าวถึงการพัฒนาแบบยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ตรงกับความต้องการตามความจำเป็นในปัจจุบัน โดยสามารถรองรับความต้องการหรือความจำเป็นที่จะเกิดแก่ชนรุ่นหลังๆ ด้วยทั้งนี้มาตรฐานการครองชีพที่เลยขีดความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่ำสุดจะยั่งยืนต่อเมื่อมาตรฐานการบริโภคในทุกหนทุกแห่งคำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว (Long term Sustainability) รวมถึงครอบคลุมมาตรการการรักษามรดกทางทรัพยากรที่จะตกกับคนรุ่นหลังโดยอย่างน้อยให้มากกว่าพอกับชนรุ่นปัจจุบันที่ได้รับมาและเป็นการพัฒนาที่กระจายประโยชน์ของความก้าวหน้าเศรษฐกิจได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนเป็นการพัฒนาที่ปกป้องสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับโลก โดยรวมเพื่อชนรุ่นหลังและเป็นการพัฒนาที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างแท้จริง

ไพฑูรย์ พงศบุตร (2544: 21) การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างพอดี เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ใช้ต่อไปได้ในระยะยาวและมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่คนส่วนใหญ่ รวมทั้งความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างผู้เกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วม ได้ส่วนเสีย

คณะกรรมาธิการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (2546: 34) ได้กล่าวถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือรูปแบบการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบันโดยไม่มีข้ออ่อนปรนใดๆ กับความต้องการที่จำเป็นที่คอยตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในอนาคตด้วย

การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ครบทุกด้าน แต่เน้นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังเกี่ยวกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันเพื่อช่วยให้ชุมชนมีการทำงานร่วมกัน มีความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับสุมาลี และคณะ (2545) ได้ศึกษาแนวทางในการวางแผนชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยให้ความหมายไว้ว่า ชุมชนยั่งยืน คือ ชุมชนที่ประชาชนภายในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีเพราะชุมชนมีความเข้มแข็ง ดังนั้นการพัฒนาชุมชนยั่งยืนจึง หมายถึงการพัฒนาชุมชนหรือการพัฒนาทางสังคมที่มุ่งเน้นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นเพื่อให้ปลอดภัยจากความยากจน ความไม่รู้ ความเจ็บป่วยเพราะความหวาดโดยตลอดจนให้ประชาชนได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีทั้งจากการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตประจำวันในขณะเดียวกันชุมชนที่ประชาชนอาศัยอยู่นั้นจะต้องเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งซึ่งหมายถึงชุมชนที่มีความพร้อมในปัจจุบันที่จะส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงมีองค์กรสนับสนุนในชุมชนมีสื่อสารการเรียนรู้และมีศักยภาพที่พึ่งตนเองได้

ในทำนองเดียวกันกับ อมรทิพย์ (2546) ได้ศึกษาเรื่องการดำเนินงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จะบรรลุเป้าหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนให้มีผลิตภัณฑ์ที่ตลาดรองรับและทำเป็นธุรกิจได้ยั่งยืนนั้นต้องมีปัจจัยที่เป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จเช่น รายได้ที่เพิ่มขึ้นของผู้ผลิตและผู้ประกอบการความเป็นเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์และความรู้สึกเป็นเจ้าของผลิตภัณฑ์ของคนในตำบลหนึ่งการที่จะให้ดำเนินงานโครงการ “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” เกิดผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพประชาชนช่างคิดช่างทำ คิดแล้วทำ ทำแล้วคิดตลอดเวลาโดยยึดหลักการที่ว่าประชาชนต้องร่วมคิดร่วมทำด้วยตนเองหน่วยงานเอกชนเป็นเพียงผู้คอยให้การสนับสนุนเท่านั้นเช่นเดียวกันกับชาติชาย เขียวงามดี (2551) ศึกษาธุรกิจชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ได้ศึกษากลุ่มทอผ้าไหมพื้นเมือง ผลการศึกษาพบว่าจุดแข็งของกลุ่มมีการผลิตโดยใช้วัสดุที่มีคุณภาพสูง มีลายที่เป็นเอกลักษณ์ทำให้ผลิตภัณฑ์นี้มีจุดขายที่เด่นชัด ซึ่งสามารถสร้างความน่าเชื่อถือในตัวผลิตภัณฑ์ให้กับลูกค้าแต่ในกลุ่มจะมีปัญหาเกี่ยวกับต้นทุนในการผลิตสูง ทำให้ราคาสินค้ามีราคาสูงตามต้นทุน และในตลาดก็มีสินค้าชนิดนี้จำนวนมากซึ่งมีลักษณะคล้ายกันและขายในราคาที่ถูกลง และส่วนมากในกลุ่มเป็นผู้สูงอายุทำให้ในอนาคตกลุ่มนี้จะขาดแรงงานที่มีฝีมือและไม่มีผู้สืบทอดกิจการ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาองค์รวมโดยใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้น การพัฒนาอย่างมีคุณภาพ มั่งคั่งและยั่งยืน โดยประชาชนมีส่วนร่วมมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกันมีการดำเนินการบนพื้นฐานของการพัฒนาอย่างมีองค์รวมให้มีความสมดุลอย่างรอบด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มีการคุ้มครองสภาพแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยใช้มนุษย์เป็นแกนกลางการพัฒนาเพื่อสร้างให้เกิดความสมดุลระหว่างคนธรรมชาติและสรรพสิ่งเพื่อให้อยู่ร่วมกันด้วยความเกื้อกูลกัน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า

2.2.1 การทอผ้าไหม

ปัจจุบันถึงแม้ว่ายังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดบ่งบอกถึงต้นกำเนิดของการทอผ้า แต่ก็สามารถเทียบเคียงกับหลักฐานอื่นๆ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันโดย มีเหตุผลหลายอย่างสนับสนุนแนวคิดที่ว่า การทอผ้ามีวิวัฒนาการมาจากการทำเชือก ทอเสื่อ และการจักสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลายเชือกทาบที่ปรากฏ ร่องรอยให้เห็นบนภาชนะดินเผา ซึ่งพบเป็นจำนวนมากตามแหล่งโบราณคดี ก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินใหม่ เรื่อยมาจนถึงแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้เองจึงกล่าวได้ว่าการทอผ้าเป็นงานหัตถกรรมที่เก่าแก่ที่สุดในโลกอีกงานหนึ่ง(ศูนย์ผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย, ม.ป.ป.: ระบบออนไลน์)

การทอผ้าไหมมีกรรมวิธีและเทคนิคในการทอที่ก่อให้เกิดลวดลายต่างๆ ขึ้นอยู่กับการออกแบบของตัวผู้ทอ ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไปในความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นซึ่งแสดงถึงความเป็นตัวตน ความสวยงามที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งขั้นตอนสุดท้ายก่อนที่จะมาเป็นผืนผ้าไหมนั้น การทอผ้าไหมจะประกอบไปด้วยเส้นด้าย 2 ชุดคือ เส้นด้ายยืน จะวิ่งไปตามความยาวผ้าอยู่ติดในเครื่องทอ หรือแกนม้วนด้ายยืน อีกชนิดหนึ่งคือ เส้นด้ายพุ่ง จะถูกกรอเข้ากระสวย เพื่อให้กระสวยเป็นตัวนำเส้นด้ายพุ่งสอดขัดเส้นด้ายยืนเป็นมุมฉาก ทอสลับกันไปตลอดความยาวของผืนผ้า การสอดด้ายพุ่งแต่ละเส้นต้องสอดให้สุดถึงริมแต่ละด้าน แล้วจึงวกกลับมาจะทำให้เกิดริมผ้าเป็นเส้นตรงทั้งสองด้าน ส่วนลวดลายของผ้านั้นขึ้นอยู่กับการวางลายผ้าของแต่ละท้องถิ่นที่จะออกแบบ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวชิราวุธราชวิทยาลัย (2551: ระบบออนไลน์) ได้กล่าวถึงวิธีการทอผ้าว่ามีเทคนิคพิเศษที่ใช้ในการทอที่แตกต่างกันออกไป เช่นการจิด หมายถึง กรรมวิธีในการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายต่างๆ ขึ้นมา โดยวิธีการเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษในระหว่างการทอ เพื่อให้เกิดลวดลายที่โดดเด่นกว่าสีพื้น วิธีการทำคือ ใช้ไม้เจียหรือสะกิด เพื่อซ่อนเส้นด้ายยืนขึ้นแล้วสอดเส้นด้ายพุ่งไปตามแนวที่ถูกจัดซ่อน จึงหว่ากระสวยสอดเส้นด้ายพุ่งนี้เอง ที่ทำให้เกิดเป็นลวดลายต่างๆ

การจก เป็นเทคนิคการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายต่างๆ โดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษสอดขึ้นลงวิธีการคือใช้ขนเม่น ไม้หรือนิ้ว สอดเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไป ซึ่งจะทำให้เกิดเป็นลวดลายเป็นช่วงๆ สามารถทำสลับสีลวดลายได้หลากหลาย ซึ่งจะแตกต่างจากการจิดตรงที่จิดที่เป็นการใช้เส้นด้ายพุ่งพิเศษเพียงสีเดียว การทอผ้าวิธีจกใช้เวลานานมากมักทำเป็นผืนผ้าหน้าแคบใช้ต่อกับตัวชิ้น เรียกว่า “ชิ้นตีนจก”

การทอมัดหมี่ ผ้ามัดหมี่มีกรรมวิธีการทอผ้าที่ใช้เทคนิคการมัดและการย้อม เริ่มการนำเส้นด้ายหรือไหมมาย้อมสีแล้วมัดบริเวณที่ต้องการเก็บไว้ เมื่อนำไปย้อมสีอื่นจะได้ไม่ติดสี เพียงซึมเข้ามาบางส่วน โดยย้อมเรียงลำดับจากสีอ่อนไปหาสีเข้มจนครบ ตามลวดลายที่กำหนด หลังจากนั้นจึงนำด้ายกรอเข้าหลอดตามลำดับ แล้วนำไปทอจะเกิดลวดลายบนผืนผ้าที่มีลักษณะคล้ายคลื่นเหลือมคล้ายอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของมัดหมี่ การทอผ้าชนิดนี้จึงต้องอาศัยความชำนาญในการมัดย้อมและทอเป็นอย่างมาก ผ้ามัดหมี่มีอยู่หลายชนิด ได้แก่ มัดหมี่เส้นพุ่ง มัดหมี่เส้นยืน มัดหมี่เส้นพุ่งและเส้นยืน

การทอผ้ายก เป็นกรรมวิธีการทอให้เกิดลวดลายโดยการยกตะกอแยกด้ายเส้นยืน และในบางครั้งการยกตะกอจะมีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งจำนวนสองเส้น หรือมากกว่านั้นเข้าไปในผืนผ้า ลวดลายที่ทอจะเป็นลายที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และความเชื่อทางศาสนาซึ่งได้แก่ ลายปราสาท ลานธรรมาสัน ลายสัตว์ ลายพืช ลายจากสิ่งของเครื่องใช้ และลายเรขาคณิต(วิธีการทอผ้า, 2551: ระบบออนไลน์)

ในการที่จะทอผ้าไหมออกมาได้แต่ละผืนนั้นก็มีกรรมวิธีการทอผ้าไหมที่สลับซับซ้อนกว่าจะได้เส้นไหมที่มีความสวยงามแต่ละเส้น โดยเริ่มจากการเลี้ยงไหม การสาวไหม การตีเกลียว การข้อมสี และสุดท้ายคือการทอผ้า

จากการศึกษาของวัฒนะ จุฑะวิภาค (2555) ได้ศึกษาถึงขั้นตอนการผลิตไหมพบว่าการเพาะไหม ตอนแรกที่จะเอาไหมมาเลี้ยง จะต้องเอาตัวบี (ตัวแมลงที่เกิดจากตัวไหมสีขาวยคล้ายผีเสื้อ) มาประมาณ 5 หรือ 100 ตัว มาปล่อยไว้ในกระดิ่งให้ตัวผู้กับตัวเมียผสมพันธุ์กัน จากนั้นจับตัวผู้ทิ้ง (ตัวเล็กกว่าตัวเมีย) จับเอาเฉพาะตัวเมียใส่ผ้าแล้วเอาขามครอบไว้ 1 คืน รุ่งเช้าจะเห็นไข่ติดอยู่ที่ผ้านั้นแล้วจับตัวแม่บีทิ้ง เอาผ้าปิดไข่บีไว้ประมาณ 8 วัน ตัวไหมก็จะออกจากไข่

การเลี้ยงไหม เมื่อตัวไหมออกจากไข่หมดแล้ว จะเอาผ้าที่รองไข่นั้นใส่กระดิ่ง เอาใบหม่อนมาหั่นให้เป็นฝอยให้ตัวไหมกินวันละ 3 ครั้ง หรืออาจให้กินตอนกลางคืนด้วย ถ้าผู้เลี้ยงขยันพอ เมื่อเลี้ยงได้ 7 - 8 วัน ตัวไหมจะมีอาการที่เรียกว่า นอนหนึ่งคือ นอนนิ่งๆ ไม่กินใบหม่อนอยู่ประมาณ 1 - 2 วัน จากนั้นมันก็จะเริ่มกินใบหม่อนอย่างเดิม ระยะนี้ให้เอาผ้าที่รองตัวไหมออกและปล่อยให้มันอยู่ในกระดิ่งๆ ละประมาณ 2000 ตัว พอได้ 7 วัน ตัวไหมก็จะเข้าระยะนอนสอง คือไม่กินใบหม่อนอีก เมื่อมันพ้นจากระยะนอนสองแล้วตัวมันจะโตมากขึ้น จึงสามารถให้กินใบหม่อนเป็นใบๆ ก็ได้ ต่อมาอีก 7 วัน ตัวไหมก็จะมีอาการสงบนิ่ง เรียกว่า นอนสาม เมื่อพ้นจากนอนสามต่อไปอีก 7 วัน จะมีอาการเช่นเดิม เรียกว่า นอนสี่ และเมื่อพ้นจากนอนสี่ขึ้นนอนห้า ตัวไหมก็จะเริ่มทำฝัก ทำรัง เมื่อตัวไหมขึ้นนอนห้าแล้วประมาณ 5 วัน ก็เริ่มสุก ผู้เลี้ยงจะต้องคอยหมั่นตรวจดูว่าตัวไหนแก่จะนอนสุก คือทำฝัก ทำรัง ตัวนั้นจะมีสีเหลืองทั้งตัว จะต้องเอาตัวนั้นออกไปใส่ “จ่อ” (จ่อ คือภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่คล้ายกระดิ่ง แต่ใหญ่กว่ามาก สานตาห่างมีไส้คดใช้เป็นที่พักสำหรับเลี้ยงตัวไหม ซึ่งตัวไหมที่อยู่ในจ่อจะไม่มีการกินใบหม่อนอีกแล้ว) เมื่อตัวไหมอยู่ในฝัก ในรัง 3 วัน ตัวไหมจะยุบตัวเล็กลง เรียกว่า ดักแค้ ถ้าเราจับฝักหรือรังเขย่าดูจะดังขลุ่ยๆ จากนั้นก็จะเอาฝักไหมใส่หม้อต้มเพื่อจัดการสาวไหมต่อไป ส่วนฝักในรังไหมจะเก็บไว้ทำพันธุ์ก็จะเก็บเอาไว้ 7 วัน ตัวดักแค้จะเกิดมีปีกขึ้นเรียกว่า ตัวบี แล้วมันจะกัดฝักก็ครั้งนั้นออกมาเอง

การสาวไหม การสาวไหมนี้มีอุปกรณ์รวมเรียกว่า เครื่องพวงสาว ซึ่งประกอบด้วยหม้อขนาดวัดโดยรอบประมาณ 2 ฟุต ปากหม้อใส่ไม้ไผ่ค้ำคล้ายวงครุตักน้ำและปากหม้อยังมีไม้แบนๆ อีกอันหนึ่งเจาะรูตรงกลาง เหนือไม้แบบนี้จะมีรอกเป็นรูปกลมๆ เมื่อจะสาวไหมให้เอาฝักและรังไหมใส่ในหม้อ ประมาณ 30 - 50 ฝัก ต้มให้ร้อนแล้วเอาเส้นไหมลอดรูไม้แบนที่ปากหม้อ สาวขึ้นมาพบกับรอก นอกจากนี้จะมีไม้เป็นง่ามยาวประมาณ 1 ศอก เรียกว่า ไม้ซิบ ผู้ที่ทำหน้าที่สาวไหม จะใช้มือหนึ่งสาวไหมจากรอกไปลงในภาชนะที่เตรียมไว้ อีกมือหนึ่งถือไม้ซิบกดและเขย่ารังไหมที่อยู่ในหม้อ

เพราะรังไหมนั้นจะลอยเป็นแพอยู่บนผิวน้ำร้อน ถ้าไม่กดหรือไม่เขย่าไหมก็จะแน่น สาวไม่ออกถึง สาวออกก็จะเป็นเส้นโดเกินไป

วิธีฟอกไหม สีไหมตามธรรมชาตินั้นจะมีสีเหลืองอ่อน เหลืองแก่และสีจะไม่เสมอกัน ถ้าต้องการจะย้อมไหมเป็นสีต่างๆ ต้องฟอกไหมให้ขาวเสียก่อน การฟอกไหมนั้นจะใช้น้ำด่างฟอก น้ำด่างนี้ทำได้โดยใช้ต้นไม้พื้นเมือง เช่น ผักโขม (หรือผักหมในภาษาอีสาน) ก้านกล้วย ใบกล้วย งวงตาล ไม้เพกา (ต้นลิ้นฟ้า) ไม้จี่เหล็กอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ นำมาเผาให้เป็นถ่านแล้วเอาถ่านเหล่านี้แช่น้ำเป็น น้ำด่าง เมื่อน้ำด่างใสดีแล้วจึงเอาไหมที่จะฟอกไปแช่ จากนั้นนำไหมไปต้มแล้วล้างด้วยน้ำเย็น จากนั้นผึ่งให้แห้ง ถ้ายังเห็นว่าไหมยังขาวไม่ได้ก็ให้นำไปแช่ในน้ำด่างแล้วต้มอีกครั้งหนึ่ง

การทอผ้าไหม ก่อนที่จะทอผ้าไหมนั้น เราควรทราบชนิดของเส้นไหมเสียก่อน เพราะเส้นไหมแต่ละชนิดนั้นมีขนาดและลักษณะต่างกัน ซึ่งแยกได้เป็น 4 ชนิดคือ ไหมน้อย จัดว่าเป็นไหมที่ดีที่สุด เป็นไหมชั้นในของฝักหม (รังของตัวไหม) มีเส้นเล็ก เนื้อละเอียดเรียบสม่ำเสมอตลอด บางคนเรียกว่า “ไหมยอด” ไหมชนิดนี้นิยมใช้ทอผ้าโสร่ง ผ้าซิ่น ผ้าแพเบียง ที่ใช้ในงานบุญ พิธีกรรม หรือกลุ่มเจ้านายชั้นสูงของเมืองอุบลไหมน้อย เป็นไหมชั้นรองจากไหมน้อย เพราะมีขนาดเส้นใหญ่และหยาบกว่า บางแห่งเรียกต่างกัน เช่นไหมร่วม ไหมรวด ไหมลวด หรือไหมกลาง นิยมใช้ทอผ้าทั่วไป ไหมสืบหรือไหมชั้นนอก เป็นเส้นไหมที่ใหญ่ที่สุดมีเนื้อหยาบเพราะสาวเอาเฉพาะเปลือกชั้นนอกของฝักหม ไหมขามแลงเป็นไหมเหลือจากการสาวไหมดี ๆ ออกแล้ว จนเหลือใยที่คิดเชือกหุ้มตัวไหม จะมีลักษณะหยาบ มักจะมี “จี่ไหม” ติดเป็นปมเป็นปมอยู่มาก ถือว่าเป็นไหมคุณภาพต่ำเพราะเส้นไหมไม่เรียบบางเส้นไหมจะขาดต้องนำมาผูกต่อกันอย่างง่าย ๆ ไหมพันธุ์พื้นเมืองไทยมีรังไหมสีเหลืองเมื่อสาวเป็นเส้นไหมได้เส้นใยยาวประมาณ 200 - 500 เมตร ลักษณะเส้นใยมีปมปน ซึ่งเป็นเสน่ห์ของไหมไทย ส่วนใหญ่ทำเป็นเส้นพุ่ง ส่วนไหมที่ทำเป็นเส้นยืนเป็นพันธุ์ไหมจากต่างประเทศมีรังไหมสีขาว ไทยเริ่มสั่งพันธุ์ไหมญี่ปุ่นเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 5 รังไหมสีขาวเมื่อสาวเป็นเส้นไหมได้เส้นใยยาวประมาณ 800 - 1,200 เมตร เส้นใยเรียบ มีความเหนียวสูงกว่าพันธุ์ไหมไทย การเลี้ยงไหม เดิมทีนั้นไหมที่เลี้ยงเป็นพันธุ์พื้นเมืองเรียกว่า ไหมน้อยปัจจุบันเป็นพันธุ์ผสมระหว่างพันธุ์พื้นเมืองกับพันธุ์ต่างประเทศ เช่นพันธุ์ดอกบัวและพันธุ์นิสชิน การเลี้ยงเริ่มต้นจากการนำไข่ไหมมาเลี้ยงให้เป็นตัวหนอน โดยใช้ใบหม่อนอ่อนๆ หั่นเป็นฝอยให้เป็น อาหารวันละ สองครั้งไหมจะเติบโตจากวัยหนึ่งไปจนถึงวัยสี่งจรชีวิตไหมจะสิ้นสุดลง คุณสมบัติของผ้าไหมและผ้าฝ้ายต่างกัน เนื่องจากผ้าไหมมีคุณภาพของเส้นใยที่คงทนกว่าเส้นใยฝ้าย นอกจากนี้ ฝ้ายปลูกได้ง่ายกว่าไหม และกรรมวิธีเพื่อให้ได้มาซึ่งเส้นใยก็ง่ายกว่าไหม และกรรมวิธีเพื่อให้ได้มาซึ่งเส้นใยก็ง่ายกว่าไหม ผ้าไหมจึงเป็นผ้าที่มักนำมาสร้างสรรค์ลวดลายที่วิจิตรพิสดาร สีสันสดใส เพื่อเป็นผ้าที่ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่นงานบุญ ประเพณี หรือพิธีกรรม และผ้าไหมยังเป็นสิ่งหนึ่งที่บ่งชี้เพื่อแสดงสถานภาพทางสังคมของผู้ใช้ ผ้าฝ้ายจึงเป็นผ้าที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งนุ่งห่มผ้าในบ้านเรือนไปทำงานในไร่นา ดังนั้นผ้าฝ้ายจึง

ไม่จำเป็นต้องทอให้มีความสวยงามเป็นพิเศษดังเช่นผ้าไหม ยกเว้นผ้าฝ้ายบางประเภทที่ต้องใช้ใน พิธีกรรมความเชื่อทางศาสนา ซึ่งต้องมีกรรมวิธีที่พิถีพิถัน และสวยงามเป็นพิเศษ เช่นการทำจิด ซึ่ง นิยมทำจากผ้าฝ้าย เพราะเส้นใยไม่ลื่นเหมือนไหม มีคำพังเพยที่เปรียบระหว่างเส้นไหมกับเส้นฝ้ายว่า "ไหมปั่นยากต้องระมัดระวัง เพราะจะขาดง่าย" ดังนั้นผู้ทำจึงต้องมีจิตใจเยือกเย็น คนใจร้อนไม่สามารถ ทำไหมได้สำเร็จ "คนใจดีแก่ไหม คนใจร้ายแก่ฝ้าย" คำนี้ให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านโพธิ์ อำเภอนา โพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ว่า "การทอผ้าไหมมันทอยาก โดยเฉพาะมัดหมี่ ต้องจำลายเอา ต้องใจเย็น โดยเฉพาะตอนปั่นไหม ผู้เฒ่าบอกว่า คนใจดีใจเย็นแก่ไหม คนใจร้อนใจร้ายแก่ฝ้าย"

ทรงพล ต่วนเทศ (2555) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของคนไทยเชื้อ สายลาวครั้งในจังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาท และอุทัยธานี พบว่าวัสดุ-อุปกรณ์ที่ใช้ทอผ้าพื้นเมืองของ 3 จังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาทและอุทัยธานี ปัจจุบันไม่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหรือปลูกฝ้าย เพราะ ชาวบ้านเห็นว่าสิ้นเปลือง เสียเวลา อีกทั้งถ้าปีไหนเกิดภัยธรรมชาติ ฝนตกน้ำท่วมหรือน้ำแล้งต้น หม่อนตาย ก็ไม่มีอาหารเพื่อนำมาเลี้ยงไหม ไหมตายทำให้ชาวบ้านขาดทุน เพราะชาวบ้านต้องลงทุน ลงแรงในการเลี้ยงและใช้ระยะเวลานาน ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนซื้อวัสดุเส้นใยต่างๆ จากทาง โรงงาน เพราะเส้นใยที่ได้จากการผลิตของทาง โรงงานเป็นเส้นใยที่มีคุณภาพดี สะดวกและ ประหยัดเวลาในการเตรียมวัสดุที่นำมาใช้ทอ ช่วงทอผ้ากลุ่มเชื้อสายลาวครั้งนิยมใช้เส้นใย 3 ชนิด ได้แก่เส้นใยไหม เส้นใยฝ้ายและเส้นใยไหมประดิษฐ์ สถานที่ในการซื้อเส้นใยที่จะใช้ทอได้แก่ โรงงานผลิตไหมจุกไหมไทย บ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิซื้อได้จากจังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาญจนบุรี ชาวบ้านสามารถที่จะเลือกซื้อสินค้าได้ตามความต้องการ ในขั้นตอนและกระบวนการย้อมสีนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่เลือกใช้สีเคมีในการย้อมเส้นใยฝ้ายและเส้นใยไหม เพราะมีเคมีเป็นสีที่หาซื้อได้ง่าย สะดวกรวดเร็วในการใช้ เนื้อสีติดเส้นใยหรือบนผ้าได้ดี สีแฉ่งชัด ไม่ตกสี ประหยัดเวลาในการย้อม สี เคมีจึงเป็นสีที่ชาวบ้านนิยมและเลือกใช้ทุกครั้งเรือน ในส่วนของขั้นตอนและกรรมวิธีการทอผ้า พื้นเมืองนั้นยังคงยึดหลักการขั้นตอนแบบดั้งเดิม ที่ยังคงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นคือ การทอขัด การ ทอผ้ามัดหมี่ การทอผ้าจก และการทอผ้าจิด ในการทอทั้ง 4 แบบนี้ ต้องใช้การสังสมประสบการณ์ ความรู้ภูมิปัญญา ทักษะต่างๆ ในการทอผ้าแต่ละแบบที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมา การทอขัดเป็นการ ทอสลักระหว่างเส้นด้ายพุ่งและเส้นด้ายยืน ชาวบ้านนิยมทอผ้าขาวม้า และผ้าพื้น การทอผ้ามัดหมี่เป็น การมัดเส้นใยฝ้ายหรือ ไหมให้เป็นลวดลาย แล้วนำไปย้อมสีให้เกิดลวดลายก่อนทอ สามารถมัดได้ทั้ง เส้นด้ายพุ่งและเส้นด้ายยืนก่อนทอ การทอผ้าจกเป็นการใช้ขนเม่นหรือนิ้วมือสอดนับเส้นด้ายยืน ยกขึ้น แล้วใช้การเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วงทำให้เกิดลวดลายคล้ายลายปัก การทอผ้าจิดเป็น การใช้ไม้เขี่ยซ่อนเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษไปตามเส้นใยที่ถูกซ่อนขึ้นมา ลักษณะการ

ทอที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไทยเชื้อสายลาวครั้งคือการใช้ผ้าพื้นหรือผ้ามัดหมี่ต่อด้ายผ้าจกที่เชิงผ้าซิ่นหรือทอผ้าจกทั้งผืน

วัฒนะ จุฑะวิภาต (2555) ได้ศึกษาผ้าทอกับชีวิตคนไทย โดยศึกษาประเภทกรรมวิธีผลิตผ้าทอลวดลายที่สำคัญๆ การใช้ผ้าทอในประเทศไทย โดยครอบคลุมในพื้นที่ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เพื่อประโยชน์ในการออกแบบเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ การอนุรักษ์และการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่าประเภทของผ้าทอสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ แบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอ แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ ความละเอียดของลวดลาย ความประณีต ความงดงามของลวดลายล้วนได้มาจากกระบวนการถ่ายทอดกันในรอบครัวรุ่นต่อรุ่น ตั้งแต่ผู้ทอวัยเด็ก ฝีมือและลวดลายการทอจะพัฒนาผ่านประสบการณ์ ระยะเวลาที่เพาะบ่มโดยผู้ทอเอง จนเกิดอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มทั่วประเทศไทย ผ้าทอมีความสำคัญโดยสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและสังคมไทยแต่ละภูมิภาค รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย ในปัจจุบันผ้าทอมีประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันด้วยการนำมาตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม โดยการออกแบบให้เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้นผ้าทอไทยจึงต้องได้รับการอนุรักษ์ทั้งจากภาครัฐและเอกชน

นิตยา นัตรเมืองปัก (2555) ได้ศึกษาวิเคราะห์ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ จากการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการผลิต การทอผ้าไหมมัดหมี่ของอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าการทอผ้าไหมมัดหมี่ เป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ ผู้ผลิตการทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นผู้หญิง ซึ่งได้รับความรู้ปลูกฝังประสบการณ์ทอผ้าจากบรรพบุรุษ โดยมีบุคคลภายในครอบครัว คือ พ่อ แม่ หรือญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิด และผู้สูงอายุที่เป็นบรรพบุรุษในท้องถิ่น และการสอนโดยผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้ถ่ายทอดการทอผ้าสืบต่อกันมา ซึ่งมีกระบวนการผลิต ดังนี้การเตรียมเส้นไหมและการทอ โดยในปัจจุบันช่างทอไม่จำเป็นต้องทำเองทุกขั้นตอนเหมือนในอดีต กระบวนการที่ช่างทอไม่ต้องทำเองแล้วคือ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม สาวไหม มีการลดขั้นตอนการเตรียมเส้นไหมด้วยการซื้อสำเร็จเส้นไหม พื้นบ้านสำเร็จรูป ส่วนขั้นตอนจนทอเป็นผืนผ้าเช่น การสืบทอ การคั้นหมี่ การมัดหมี่ การย้อม ไม่ต้องทำเอง มีเพียงส่วนที่ยังคงต้องทำเองคือการกรอไหม การนำหลอดไหมที่กรอแล้วใส่ในกระสวย และการนำที่ขิ้นแล้วแล้วทอ สอดคล้องกับกระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของจิริยา รอดจันทร์ (2552 : 157) โดยกระบวนการที่ช่างทอไม่ต้องทำเองนั้นเนื่องจากในปัจจุบันมีการแบ่งกลุ่มการทำงานเป็นขั้นตอนต่างๆ และจะทำหน้าที่เพียงอย่างเดียวตามที่ตนเอง ถนัดหรือได้รับฝึกชอบ ทำให้กระบวนการทอสะดวกและรวดเร็วขึ้น กระบวนการทอผ้าไหมมัดหมี่ พบว่ามีองค์ประกอบของการทอที่สำคัญอยู่ 4 ประการ ดังนี้ผู้ทอ เป็นกลุ่มสตรีชาวตำบลนาโพธิ์ที่ร่วมกัน

จัดตั้งกลุ่มทอผ้าศูนย์หัตถกรรมบ้านนาโพธิ์ที่มีฝีมือในด้านการทอผ้า มีอาชีพหลักคือการทำนา ช่างทอ มีอายุระหว่าง 30 - 70 ปีใหม่ เส้นไหมที่ใช้ในการทอ เป็นไหมสำเร็จรูปหาซื้อได้จากในชุมชน ไหมที่ใช้ใช้ไหมพันธุ์พื้นบ้าน โดยการนำมากรอเพื่อทำเครือ ในขั้นตอนการกรอไหมใส่หลอด ลงในกระสวยสำหรับทำไหมพุ่งมักจะนำกลับไปกรอที่บ้านอุปกรณ์ในการทอ ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน เช่น ใช้ที่กระตุกพื้นบ้านหรือหูกเป็นอุปกรณ์ในการทอผ้าและได้พัฒนารูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น คัดแปลงวัสดุอุปกรณ์มาใช้ในการทอผ้าเช่น กระสวย เหล็กพันไหมยืน เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ทำให้การทอผ้ารวดเร็วขึ้นขั้นตอนการทอ การทอจะใช้ที่กระตุกพื้นบ้าน ซึ่งมีขั้นตอนการทอทั้งหมด 6 ขั้นตอนคือการสาวไหม การฟอกสี การเตรียมเส้นพุ่ง (การมัดหมี่) และการข้อมไหม การเตรียมเส้นยืน การสืบหูกและการทอ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า การทอผ้าไหมนั้นมีกระบวนการที่ละเอียด ต้องใช้ทั้งความปราณีตและความอดทนเพื่อให้ได้มาซึ่งผ้าทอแต่ละผืนใช้เวลานานพอสมควร ต้องมีการฝึกหัดลงมือปฏิบัติ และผ่านการปลูกฝังเรียนรู้ในกระบวนการผลิต ซึ่งส่วนใหญ่จะได้รับการถ่ายทอดจากบุคคลในครอบครัวที่มีความชำนาญในการทอผ้าไหม และมีการปลูกฝังให้เห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ไว้ซึ่งภูมิปัญญาการทอผ้า ซึ่งในการทอผ้าไหมนั้นชาวบ้านในท้องถิ่นส่วนใหญ่จะลงมือทำเองในทุกขั้นตอน โดยเริ่มตั้งแต่การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวไหม การเตรียมเส้นไหม ไม่ว่าจะเป็น การเตรียมเส้นยืน เตรียมเส้นพุ่ง การฟอกขาว การข้อมสีเส้นไหม และเมื่อเส้นเสร็จแล้วก็เข้าสู่กระบวนการทอผ้าไหมออกมาเป็นผืนที่มีลวดลายตามที่ช่างทอได้ออกแบบมา ได้เป็นผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอ และยังสามารถนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ ได้อีกด้วย

2.2.2 ความเชื่อและลวดลายผ้าทอ

กรมวิชาการ ได้รวบรวมเกี่ยวกับเส้นสายลายไหม(2545)ได้กล่าวถึงความเชื่อและลวดลายผ้าทอนั้นเกิดจากหนอนไหมตัวน้อยๆ กลายมาเป็นดักแด้ อันเป็นที่มาของเส้นไหมสีทองอันยาวเหยียด ซึ่งได้นำมาเติมแต่งโดยชาวบ้านผู้ชำนาญงาน จากเส้นไหมสีทองกลายเป็นเส้นไหมหลากสี และในที่สุดเส้นไหมเหล่านี้ได้ถูกนำมาถักทอเข้าด้วยกันจนเป็นผืนผ้าไหมที่วิจิตรงดงาม ด้วยความงามของเส้นไหมแต่ละเส้นทำให้เมื่อนำมาทอเข้าด้วยกันแล้ว ยิ่งทำให้ผืนผ้าไหมนั้นมีจุดเด่นอยู่ที่ความงาม และยังเมื่อความงามนั้นขับกับลวดลายของผ้าไหมซึ่งเกิดจากการมัดหมี่ด้วยแล้ว ยิ่งทำให้ผ้าไหมนั้นดูมีคุณค่าและมีราคามากยิ่งขึ้น ลวดลายต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนผืนผ้าไหมล้วนมีที่มาและชื่อเรียกเฉพาะตัว จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของลายนั้นๆ ที่มาของลายผ้าไหมส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมต่างๆ รอบตัวของผู้สร้างสรรค์งานไหมเอง อาทิเช่น

อิทธิพลความเชื่อทางศาสนาและสิ่งประติษฐาน จากการเข้าวัดเพื่อฟังธรรมและทำบุญของ พุทธศาสนิกชนชาวบ้านได้นำลักษณะส่วนประกอบต่างๆ ภายในวัดมาประติษฐานเป็นลวดลายผ้าไหม แม้แต่ใบเสมาที่คนทั่วไปเห็นเป็นหินธรรมดา ชาวบ้านก็นำมาทอให้เกิดเป็นลวดลาย นอกจากนี้ความ เชื่อเรื่อง “พญานาค” ก็ก่อให้เกิดเป็นลวดลายได้ ลายผ้าไหมมัดหมี่ที่มีอิทธิพลมาจากศาสนาและ สิ่งประติษฐาน ได้แก่ สามไม้ใหญ่ กาบใหญ่ ขาเบียด สองไม้ ปราสาท ธรรมาสน์ ขอเครือ กุญแจ กาบ ขันหมากเบ็ง ตะเกาหลงเกาะ เทียน ขอนาค บุษบก โคมเจ็ด โคมห้า ลายนาคเกี้ยว

ภาพที่ 1 แสดงลวดลายพญานาคและลายธรรมาสน์

คติความเชื่อเกี่ยวกับลายพญานาคชาวบ้านมีความเชื่อว่านาคเป็นเจ้าแห่งงูทั้งหลายที่นำความ อุดมสมบูรณ์มาให้กับชาว โลกฉะนั้นถ้าใครสามารถทำลายเป็นรูปพญานาคได้คนนั้นจะได้รับการยก ย่องว่าเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์การทอลายพญานาคมีแต่คนที่มียุ่เท่านั้นที่สามารถทอได้ เพราะว่าคนที่มียุ่เป็นที่เคารพและยำเกรงของคนทั่วไป

คติความเชื่อเกี่ยวกับลายธรรมาสน์ธรรมาสน์นี้เป็นที่แสดงธรรมของพระสงฆ์ ถ้าชาวบ้านคน ใดทำมัดหมี่ด้วยลายนี้แล้วจะได้บุญกุศลสามัญธรรมดาจะขึ้นไปนั่งเล่นไม้ได้ เพราะธรรมาสน์ถือเป็น ของสูงเวลาชาวบ้านจะมัดหมี่เพื่อถวายพระในงานบุญจะต้องมัดหมี่ด้วยลายธรรมาสน์นี้หรือบางที ผ้าชิ้นที่มัดด้วยลายธรรมาสน์จะนุ่งในเทศกาลทำบุญพิเศษเท่านั้น

อิทธิพลจากสัตว์ จากความคุ้นเคย ความใกล้ชิดระหว่างสัตว์กับคน ชาวบ้านจึงได้ความคิดที่จะ ประติษฐานลวดลายเกี่ยวกับสัตว์ขึ้นมา แสดงถึงความละเอียดอ่อนของความคิดของผู้สร้างงาน มี หลากหลายได้แก่ ลายแมงป่อง ลายตะขาบ ลายรังผึ้ง ลายม้า ลายนกยูง ลายไก่ ลายสิงโต ลายอึ่ง ลาย ช้าง ลายหางกระรอก ลายนกขอแมงมุม ลายผีเสื้อ นอกจากนี้ความเชื่อที่เกิดจากลายสัตว์ ชาวบ้านมี ความเชื่ออยู่ 2 ลักษณะคือ เชื่อเรื่องความสวยงามและเชื่อเรื่องมีอำนาจวาสนาซึ่งแต่ละลายชาวบ้านมี ความเชื่อ ตัวอย่างเช่น

ภาพที่ 2 แสดงลายนกยูงและลายผีเสื้อ

คติความเชื่อเกี่ยวกับลายนกยูงนกยูงเป็นสัญลักษณ์ของความสวยงาม เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ลายนกยูงนี้ปรากฏอยู่ในลายมัดหมี่ตั้งแต่สมัยก่อนมาจนถึงปัจจุบัน

คติความเชื่อเกี่ยวกับลายผีเสื้อผีเสื้อนี้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่มีความสวยงามและรักอิสระความสงบถ้านำเอามาเป็นลายของผ้าแล้วจะทำให้คนนั้นมีนิสัยเหมือนกับผีเสื้อคือมีทั้งความสวยงามและความสงบเรียบร้อย

ภาพที่ 3 แสดงลายสิงโตและลายงูเห่า

คติความเชื่อเกี่ยวกับลายสิงโตสิงโตเป็นสัตว์ที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าแห่งสัตว์ป่าซึ่งแสดงควมมีอำนาจมีวาสนาอยู่ในตัวฉะนั้นถ้าคนใดจะทอผ้าสำหรับคนที่เรานับถือและเป็นเจ้าใหญ่ นายโตจะต้องทอด้วยลายสิงโตหรือถ้าใครได้ใส่ผ้าที่ทอด้วยลายสิงโตก็แสดงว่าคนนั้นเป็นคนที่มีวาสนา มีคนนับหน้าถือตาเป็นอย่างมาก

คติความเชื่อเกี่ยวกับลายงูเห่ามูเห่ามูเห่าเป็นงูที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดางูทั้งหลายชาวบ้านจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องงูนี้มากคือถ้าจะเอางูมาทำเป็นลายของผ้ามัดหมี่และผ้าซิดแล้วจะต้องคู่ก่อน

ว่าความเหมาะสมกับกิจอันนั้นหรือไม่แต่สำหรับหญิงที่แต่งงานแล้วสามารถสวมใส่ได้โดยไม่มีใครว่าได้เพราะหญิงที่แต่งงานแล้วพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาและสามารถแก้ปัญหาได้อีกอย่างหนึ่ง ถือว่าหญิงแต่งงานนั้นเป็นคนสมบูรณ์แล้วในชีวิต ดังนั้นลายจะไม่ทอปนเปกันเป็นอันขาด

อิทธิพลจากพืชพืชนับว่าเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชีวิตชาวบ้านมานานนับหลายร้อยปี ชาวบ้านจึงเกิดความคุ้นเคยกับพืชต่างๆ เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นที่มาแห่งลวดลายบนผืนผ้าอันสวยงามเช่นกัน ลายมัดหมี่จากพืช ได้แก่ ลายดอกสร้อย ดอกแก้ว เหลื่อมอ้อ ดอกจัน กาบหลวงลายกูด กาบเอื้อง หมากจับ (ตุ้มกระจับ) ดอกตุ้ม ดอกพิกุล ดอกจิก ใบไม้ ดอกกุหลาบ ต้นสน ตำลึง กาบมะลิ ดอกพวง ข้าวดอกหมากเบ็ง เป็นต้น

ภาพที่ 4 แสดงลายต้นสน และลายดอกผักแว่น

คติความเชื่อเกี่ยวกับลายต้นสนใบของต้นสนเป็นใบที่มีความเป็นระเบียบจึงเหมาะสมที่จะนำมาเป็นลายของผ้ามัดหมี่และผ้าจิดได้ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าชีวิตคนจะต้องเป็นระเบียบ มีวินัยเหมือนต้นสนถ้าใครปฏิบัติได้ก็จะทำให้ชีวิตสงบสุข และมีระเบียบในตัวเอง

คติความเชื่อเกี่ยวกับลายดอกผักแว่นผักแว่นเป็นพืชที่อยู่ตามชายฝั่งของลำน้ำ ห้วย หนอง คลองบึงเพราะผักแว่นเกิดง่าย ผักแว่นนี้เป็นพืชที่ชาวบ้านได้สัมผัสอยู่ทุกวันจึงเกิดความคิดที่จะสร้างงานทางด้านลายของผ้าจึงได้นำเอาดอกผักแว่นหรือผักแว่นมามัดหมี่และผ้าจิดได้ทั้งนี้เพราะลักษณะของดอกผักแว่นเป็นดอกเล็ก ๆ สวยงาม เกิดเป็นกลุ่มและโตเร็วดังนั้นถ้าใครสามารถมัดตามลายได้ก็จะเป็นคนที่มีความสามัคคี มีความเอื้อเฟื้อมีความประณีตละเอียดอ่อน

อิทธิพลจากสิ่งของเครื่องใช้ ลายเรขาคณิต และสิ่งของเบ็ดเตล็ดอิทธิพลของสิ่งของเครื่องใช้ใน ชีวิตของวิถีชีวิตไทยช่วยให้เกิดลายหมี่ใหม่ ซึ่ง ได้แก่ จิตตา ข้อตรง ข้อหวาย กงน้อย กงน้อยห้า หมี่ขอ

ถ่าย กงน้อยเจ็ด ลายผสม หมี่เชิง ฟองน้ำ ลายเผ่า อัมปรม โบกคว่า โบกหงาย ขนมเปียกปูน จิตเสา
โทรทัศน์ โคมไฟ (เส้นสายลายไหม, 2545, หน้า22-28)

จะเห็นได้ว่าผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยที่ทอกันตามท้องถิ่นต่างๆ ในปัจจุบันนี้เต็มไปด้วย
ลวดลาย และสัญลักษณ์ต่างๆ มากมาย บางลายก็มีชื่อเรียกสืบต่อกันมาหลายชั่วคน บางชื่อก็เป็นภาษา
ท้องถิ่น ไม่เป็นที่เข้าใจของคนไทยในภาคอื่นๆ บางชื่อก็เรียกกันมาโดยไม่รู้ประวัติ เช่นลายแมงมุม
ลายปลาหมึก ซึ่งแม้แต่ผู้ทอก็อธิบายไม่ได้ว่าทำไมจึงเรียกชื่อนั้น บางลวดลายก็มีผู้ตั้งชื่อให้ใหม่ เช่น
ลาย “ขอพระเทพ” เป็นต้น สัญลักษณ์และลวดลายบางอย่าง ก็เชื่อมโยงกับคติและความเชื่อของคน
ไทยพื้นบ้าน ที่นับถือสืบต่อกันมาหลายๆ ชั่วอายุคน บางลวดลายก็เป็นคติร่วมกับความเชื่อสากล และ
ปรากฏอยู่ในศิลปะอื่นๆ เช่น บนจิตรกรรมฝาผนัง และสถาปัตยกรรม หรือบางทีก็มีกล่าวถึงใน
ตำนานพื้นบ้านและในวรรณคดี เป็นต้น บางลวดลายก็เป็นคติร่วมกับความเชื่อสากลและปรากฏอยู่ใน
ศิลปะของหลายชาติ เช่นลายขอ หรือลายกันหอย เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นลายเก่าแก่แต่โบราณของ
หลายๆ ประเทศทั่วโลก หากเรารู้จักสังเกตและศึกษาเปรียบเทียบแล้วก็จะเข้าใจลวดลายและ
สัญลักษณ์ในผ้าพื้นเมืองของไทยได้มากขึ้นและมองเห็นคุณค่าได้ลึกซึ้งขึ้น

ลวดลายที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อของคนไทย

จากการศึกษาข้อมูลหมวดภูมิปัญญาเรื่องการทอผ้า (ม.ป.ป.) พบว่าลวดลายและสัญลักษณ์ต่างๆ
ที่ปรากฏอยู่ในศิลปะผ้าทอไทยนั้น เชื่อกันว่ามีความเชื่อมโยงกับคติความเชื่อของคนไทยที่สืบต่อกัน
มาแต่โบราณ เราอาจศึกษาเปรียบเทียบลวดลายสัญลักษณ์เหล่านี้กับสัญลักษณ์อย่างเดียวกันที่ปรากฏ
อยู่ในศิลปะประเภทอื่นๆ เช่นในจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมและแม้แต่ในตำนานพื้นบ้าน
ที่เล่าขานสืบต่อกันมาหรือในวรรณกรรมต่างๆ ลวดลายที่เชื่อมโยงกับความเชื่อพื้นบ้านไทยอย่างเห็น
ได้ชัดมีดังนี้

สัญลักษณ์งูหรือนาค งูหรือนาคปรากฏอยู่ในลายผ้าพื้นเมืองของคนไทยกลุ่มต่างๆ เกือบ
ทุกภูมิภาคของประเทศ โดยเฉพาะในล้านนาและในอีสาน นอกจากนี้ยังพบในศิลปะของกลุ่มคนที่พูด
ภาษาตระกูลไท ที่อาศัยอยู่นอกดินแดนของไทยในปัจจุบันเช่น ในสิบสองปันนา ในลาวอีกด้วย
นักวิชาการหลายคนเชื่อว่า งูหรือนาคเป็นสัญลักษณ์สำคัญของสังคมที่มีวัฒนธรรมดั่งนี้งูหรือ
นาคจึงปรากฏอยู่ในศิลปะและคติความเชื่อของหลายๆ ประเทศมาแต่โบราณกาล ในศิลปะการทอผ้า
ของชาวไทยในล้านนา และในอีสาน แม้ในสิบสองปันนาของสาธารณรัฐประชาชนจีน ในรัฐฉานของ
พม่า และในลาว ก็มักจะเต็มไปด้วยสัญลักษณ์งูหรือนาคประดับประดาในที่ต่างๆ เช่น ในผ้าจิ๊ดของ
ชาวไทยลื้อ ในจังหวัดน่าน และจังหวัดเชียงราย มักจะมีลายที่เรียกกันมากมายหลายชื่อ เช่นลายงูลอย
ลายนาคปราสาท ลายขนานาค ลายนาคกระโจม ในผ้ามัดหมี่ของอีสานก็มักจะมีงูและลายนาคในชื่อ
ต่างๆ กันอีก เช่น ลายนาคปีก ลายนาคเกี่ยว ลายนาคชูสน ฯลฯ ในแถบลุ่มแม่น้ำโขง คนไทยและคน

ลาวต่างมีความเชื่อสืบทอดกันมาเรื่องพญานาคซึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองบาดาลใต้แม่น้ำโขง จนกระทั่งทุกวันนี้ผู้คนในแถบนั้นก็ยังเชื่อว่าเวลามีนกยูงประเพณี เช่น งานไหลเรือไฟ พญานาคก็จะขึ้นมาเล่นลูกไฟด้วย ดังที่มีผู้เห็นลูกไฟขึ้นจากลำน้ำในช่วงเทศกาลงานไหลเรือไฟเป็นประจำเกือบทุกปี

สัญลักษณ์นกหรือห่านหรือหงส์ นกหรือห่านหรือหงส์เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏอยู่ในศิลปะผ้าทอพื้นบ้านในภาคเหนือของไทยเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ก็มีปรากฏมากในผ้าทอมือของลาวสิบสองปันนาและในหมู่พวกคนไทในเวียดนาม ในสถาปัตยกรรมล้านนาและล้านช้างจะพบนกหรือหงส์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประดับอยู่บนหลังคาโบสถ์ คู่กับสัญลักษณ์นาค หรือบางแห่งก็มีแต่หงส์ประดับอยู่ตามจุดต่างๆ ในวัดในสิบสองปันนา สัญลักษณ์นกหรือหงส์หรือนกยูงจะปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งในจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และบนผืนผ้า นกยูงเป็นสัญลักษณ์ที่รัฐบาลจีนปัจจุบันได้นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา เรียกว่า ระเบิดานกยูง ในพม่า หงส์เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ พบในศาสนสถานและในโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับราชวงศ์พม่าในแผ่นดินจกที่ทำด้วยฝ้ายจากหาดเสี้ยวในอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย จากอำเภอน้ำอ่าง จังหวัดอุดรดิตถ์ จากอำเภอกุบัว จังหวัดราชบุรี และขึ้นดินจกทั้งใหม่และฝ้ายของจังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งขึ้นที่มีดินจกดินเงินดินทอง ล้วนแต่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ นกหรือหงส์คู่ กิณน้ำรวมกัน เป็นองค์ประกอบเล็กๆ ของดินจกแทบจะทุกชิ้น นอกจากนี้ในตุ๊กหรือธงที่ชาวไทยพื้นเมือง แถบจังหวัดน่านและเชียงราย ถวายวัดในงานบุญ มักจะมีปราสาท ลายต้นไม้ ฯลฯ ประดับอยู่ เป็นลายใหญ่ แต่จะต้องมีองค์ประกอบเป็นนกหรือหงส์อยู่เป็นจำนวนมากเช่นกันหงส์นี้ตามคติไทยและคติฮินดู – พุทธ ถือว่าเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับตำนานในศาสนา เช่น หงส์ เป็นพาหนะของพระพรหม เป็นต้น และในศิลปะไทยก็ถือว่าหงส์เป็นของสูง จึงได้เชิญมาเป็นสัญลักษณ์ของเรือพระราชพิธี คือ เรือสุพรรณหงส์ ซึ่งใช้ในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ (ศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบัน, ม.ป.ป. : ระบบออนไลน์)

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อและลวดลายผ้าทอมีผู้ที่ศึกษาและรวบรวมข้อมูลไว้หลายท่านอาทิเช่น

ชะลูด นิมเสมอ (อ้างใน คณะนักวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2554) ได้กล่าวถึงความหมายของลวดลาย “ ลาย ” หมายถึง ความเป็นระเบียบสม่ำเสมอ และมีขอบเขตจำกัด “ลวดลาย” หมายถึง ลายต่างๆ ที่เขียนหรือแกะสลัก “ลาย” หรือ “ลวดลาย” เป็นรูปที่ขึ้นเพื่อตกแต่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สวยงามส่วนมากจะเป็นรูปซ้ำๆ ของแม่ลาย ในจังหวัดและลีลาต่างๆ เช่น ลายเครือเถา ลายกระหนก ลายกุศัน ฯลฯ

วิมลศิลป์ ประชัยภูมิ (2554) ได้วิจัยเรื่องผ้าไหมบ้านเขว้า : การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตและแนวทางการพัฒนาการทอผ้าไหมบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยผลของการวิจัยพบว่า ความ

เชื่อเกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้าไหมและการใช้ผ้าไหมของชาวบ้านเขว่า โดยความเชื่อ เกิดจากสาเหตุของความกลัว ความไม่รู้ หรือเกิดจากความเฉลียวฉลาด และประสบการณ์ของมนุษย์ที่จะสอนให้คนปฏิบัติตาม เช่น ให้รู้จักกาลเทศะ ให้รู้จักมีมารยาท มีความอ่อนน้อม ความเป็นระเบียบ ความละเอียดอ่อน ประณีต มีกฎกติกา มีระเบียบวินัยในการปกครอง ส่วนทางด้านจิตใจ จะแทรกอยู่ในข้อคถา หรือข้อห้ามไปในตัว เช่นห้ามถวญผ้าไหมที่มีตำหนิแก่พระสงฆ์ ห้ามเย็บผ้าขณะทีสวมใส่อยู่ในตัว ซึ่งข้อห้ามเหล่านี้ชาวอีสาน ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน เป็นความเชื่อระดับชาวบ้าน เช่นชาวบ้านเขว่า เชื่อเรื่องอำนาจลึกลับทีเหนือธรรมชาติ เชื่อในการครองเรือน เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับขั้นตอนการทอผ้า การปลูกหม่อน ต้องย้ายแม่ธรณีก่อนลงมือปลูก เพราะเชื่อว่าหากไม่ย้ายจะปลูกหม่อนไม่ขึ้น เพลี้ย บั๊ง จะกินรากกินใบหมด หม่อนจะตาย การสู่ขวัญต้นหม่อน เชื่อว่า เมื่อปลูกหม่อนติด ต้นหม่อนผลิใบให้สู่ขวัญเพื่อเกิดสิริมงคล จะได้ผลผลิตสูง โดยการนำเครื่องบูชาสู่ขวัญประกอบด้วยขอดอ้อย ขอดกล้วย ขอดคูณ ขอดขยอ หมาย ผลกล้วย ไข่ต้ม หัวเผือก หัวมัน ซึ่งของแต่ละอย่างมีความหมาย โดยเฉพาะขอดอ้อย เชื่อว่าจะทำให้ตัวไหมมีความเจริญเติบโตรวดเร็วเหมือนต้นอ้อย การเก็บใบหม่อน ก่อนลงมือเก็บใบหม่อน ผู้เลี้ยงไหมต้องกล่าวขอขมา ขอบหม่อนจากต้นหม่อนก่อน เพราะเชื่อว่าสิ่งมีชีวิตทุกอย่างจะต้องมีขวัญ มีเจ้าของต้องบอกกล่าว หรือขอก่อนจะกินจะใช้ หากไม่ทำ เชื่อว่าการเลี้ยงไหมจะไม่ได้ผลผลิต การข้อมสืไหม เชื่อว่า ขณะข้อมสืไหมห้ามพระภิกษุเดินผ่าน จะทำให้สืไม่ติดซึ่งความเชื่อนี้อาจจะเป็นเพราะว่า คนสมัยก่อนให้ความเคารพและศรัทธาพระสงฆ์มาก หากมีพระภิกษุสงฆ์เดินผ่านมา ขณะกำลังข้อมสืจะต้องนั่งพรหมมือไหว้จนกว่าจะผ่านไป จึงเป็นสาเหตุทีต้องห้าม หรือห้ามข้อมสืไหมในวันพระ เชื่อว่า สืจะไม่ติดเส้นไหม เพราะคนในสมัยก่อนในวันพระต้องไปฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัดทุกคน หากข้อมสืไหมอาจจะทำให้มีความวิตกกังวล สืไม่ติดก็ไม่ได้การทอผ้าจิด เชื่อว่า จิดลายปราสาท ลายใบสิม ลายพญานาค ลายธรรมมาสน์ ลายใบเสมาต้องทอเพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ หรือผู้มีบุญ เช่น พระเจ้าแผ่นดิน เท่านั้น หากคนสามัญธรรมดานำมาใช้ เชื่อว่าจะบาปหรือทำให้มีอันเป็นไป ในด้านของความเชื่อเกี่ยวกับลายผ้าทีเกิดจากการจิด การจก และการมัดหมี่ ดังนี้ ลายนกยูง เชื่อว่า นกยูงเป็นสัญลักษณ์ของความสวยงาม ความอุดมสมบูรณ์จึงนิยมมัดหมี่ ลายนกยูงและอยากมีไว้ในครอบครอง เพราะเชื่อว่า หากมีแล้วได้แล้ว จะเกิดความสวยงาม นำความอุดมสมบูรณ์มาสู่ครอบครัว ลายผีเสื้อ เชื่อว่า ผีเสื้อเป็นสัตว์สวยงาม รักอิสระและรักความสงบ หากนำมามัดหมี่ จิดลายทอเป็นผืนผ้า จะทำให้คนสวมใส่มีนิสัยเหมือนผีเสื้อสวยงาม เรียบร้อย เป็นกุลสตรีดูสูงค่ายิ่งขึ้น ลายปีกไก่ เชื่อว่า ไก่เป็นสัตว์เลี้ยง อยู่ใกล้ชิดกับคนอีกชนิดหนึ่ง ความคิดสร้างสรรค์ของช่างมัดหมี่ เกิดจากการทีเห็นไก่กางปีกออก จะสวยงามมาก แสดงถึงความตระนงความเป็นอัตลักษณ์ของตน หากใครได้สวมใส่ผ้ามัดหมี่ลายปีกไก่แล้ว เชื่อว่า เป็นคนทีมีความมั่นใจ นำเชือถือและลายปีกไก่ ยังเป็นต้นแบบของลายอื่นๆ อีกด้วย ความเชื่อเกี่ยวกับการทอผ้า อุปกรณ์ทอผ้าแบบดั้งเดิม ได้แก่ กี่ ฝีม เป้นกี่ เขาหูก (ตะกอ) กระจวย ฝั้นฝีม ไม้เหยียบหูก บ่ากั

ไม้ม้วนผ้า ผงหรือสะเก็ด ไร่สำหรับตีผ้าเวลาทอผ้า เป็นต้น การทอผ้า ช่างทอจะต้องใช้ความพิถีพิถันละเอียด มุ่งมั่น มีสติ โดยเฉพาะการทอผ้ามัดหมี่ เมื่อพุ่งกระสวย 1 ครั้ง จะต้องคว่ำลวดลายตรงกันกับที่มัดไว้ หากตรงก็ทอต่อไปได้ ซึ่งขั้นตอนการทอผ้าดังกล่าว จะอยู่บนความเชื่อของชาวอีสานหลายประการเช่น ห้ามผู้หญิงมีครรภ์ทอผ้า จะทำให้คลอดลูกยาก เพราะการทอผ้าต้องกระทบฟืม เพื่อให้ด้ายเส้นพุ่งแน่นจึงจะได้เนื้อผ้าหนาดีมีคุณภาพ เพราะเชื่อว่า การทอผ้าแต่ละครั้งมีแต่ทอให้แน่นเข้าไม่คลายออกห้ามหญิงสาวมานั่งเป็นกึ่งช่างคนทอผ้า เชื่อว่าถ้ากระสวยหลอดลูกหัวจะไม่ได้แต่งงาน ห้ามเด็กมาห้อยโหนบนราวที่ทอผ้า เชื่อว่า จะทำให้เกิดเป็นลิง เป็นจิตวิทย์ของคนสมัยก่อน ที่สั่งสอนลูกหลานอย่างชาญฉลาด เพราะถ้าเด็กมาห้อยโหน จะทำให้การทอผ้าไม่สวย หรือเด็กอาจเกิดอุบัติเหตุได้รับบาดเจ็บก็เป็นได้ ห้ามไม่ให้หญิงหรือชายนั่งบน ไม้ด้านข้างที่ขณะทอผ้า เชื่อว่าไม่เป็นสิริมงคลต่อผ้าที่ทอ หรือจะทำให้ทุกอย่างไปด้านใดด้านหนึ่ง

พงษ์ศิริ นาคพงษ์ (2536 : ระบบออนไลน์) ได้สรุปลวดลายของผ้ากลุ่มคนไทยเชื้อสายไทยขวน ในจังหวัดราชบุรี และกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้ง ในจังหวัดสุพรรณบุรี อุทัยธานี ชัยนาท พบว่าประเภทของลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าลวดลายแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยแบ่งประเภทของลวดลายออกเป็นกลุ่มได้ดังนี้

กลุ่มลายที่มีชื่อดอกไม้ เช่น ลายมะลิเลื้อย ลายดอกพุด ลายดอกพิกุล ลายดอกแก้ว ลายดอกจันทร์สลักภาพ เป็นต้น

กลุ่มลายที่มีชื่อพืช เช่น ลายกุศ ลายเมล็ดแตงโม ลายต้นสน เป็นต้น

กลุ่มลายที่มีชื่อสัตว์ เช่น ลายนกคู่ท่าฮ่วมตัน ลายนกสลักดอกจันทร์ ลายสิงโต ลายนาค

กลุ่มลายที่มีชื่อตามลักษณะเฉพาะ เช่น ลายขอ ลายกาบ ลายเชียว ลายตวย ลายสับ เป็นต้น

กลุ่มลายที่ใช้เฉพาะงาน เช่น ลายหน้าหมอน ลายขอเหลียว ลายสะแะเส้า ลายดอกมะเห็ด เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้เห็นได้ว่า ผ้าไหม คือ ผ้าที่ทอด้วยใยไหมถือกันว่าเป็นผ้าที่มีค่ามีราคา มีระดับกว่าผ้าที่ทอด้วยใยฝ้าย ทั้งนี้เพราะผ้าไหมมีคุณสมบัติเบา เป็นมันวาว ไม่ยับกรีน เมื่อใช้ไปนานๆ เนื้อจะนุ่ม พริ้ว ถ้าเป็นผ้าที่ทอจากไหมชั้นดี เช่น ฝ้ายาว ถือว่าเป็นผ้าที่มีค่าใช้ในโอกาสพิเศษ ผ้าไหม เป็นผ้าที่มีบทบาทมากในสังคมอีสาน ทั้งในด้านการใช้สอยหรือพิธีกรรม กระบวนการทอผ้าไหมเป็นกระบวนการที่ละเอียดอ่อนและสลับซับซ้อน ตลอดทั้งลวดลายของผ้าที่ถักทอลงล้วนมีความวิจิตร บรรจงงดงาม ซึ่งที่มาของลวดลายบนผืนผ้าในทุกท้องถิ่น มักจะมาจากเหตุบังเอิญในการออกแบบลวดลายการทอผ้าไหมดังต่อไปนี้ 1. เกิดจากอิทธิพลความเชื่อในพุทธศาสนา เนื่องจาก

ศาสนามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ช่างทองจึงได้แรงบันดาลใจจากงานศิลปกรรมของ โบสถ์ วิหาร มาดัดแปลงเป็นลวดลายบนพื้นผ้า เช่น หน้าบัน โบสถ์ ซ่อฟ้า ไบระกา คันทวย ธรรมาสน์ ตลอดจนความเชื่อเรื่องพญานาคในตำนานพุทธศาสนา ก็คือที่มาของลวดลายนาคนั้นเอง 2. เกิดจาก อิทธิพลของสภาพแวดล้อม และธรรมชาติรอบตัว ตลอดจนทั้งเครื่องใช้ต่างๆ ที่พบเห็นได้ใน ชีวิตประจำวัน

นิตยา ฉัตรเมืองปัก (2555) ศึกษาเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอนาโพธิ์ จังหวัด บุรีรัมย์ พบว่าลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ของตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ มีการแบ่งลวดลายออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลายโบราณ มีต้นแบบลายเป็นลายดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ในการเรียกชื่อลาย และการคิดลายก็มาจากธรรมชาติ ตลอดจนการจินตนาการตามสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน ก็นำมา ตั้งชื่อลายอย่างง่ายๆ เช่นการตั้งชื่อลายจากส่วนของต้นพืช ส่วนของสัตว์ อวัยวะของสัตว์และ เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน จากการศึกษาลวดลายโบราณ สามารถสะท้อนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ลวดลายมีความเชื่อมโยงกับคติความเชื่อของ คนไทย พบว่าลายเรขาคณิต เช่นลายโคมห้า ลายโคมเจ็ด ลายโคมเก้า ลายโคมสิบเจ็ด ลายโคมต่างๆ เหล่านี้ ต้นแบบมาจากโคมที่ชุมชนนิยมปลอ่ย หรือจุดเวลาออกพรรษา สะท้อนให้เห็นถึงความยึดมั่น ในพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ลายขอต่างๆ ลายขอจักรพรรดิ ถือเป็นของพระมหากษัตริย์ เหมาะสำหรับคนที่มีอำนาจวาสนา ลายตะขอกู่ ลายตะขอเลข 3 ลายขอสนับมือ ลายขอแถวสนพุ่ม มี ต้นแบบมาจากขอใช้เกี่ยวหรือแขวนสิ่งของต่างๆ สะท้อนให้เห็นการดัดแปลงสิ่งของเครื่องใช้มา ดัดแปลงผสมผสานกันอย่างลงตัว ลายพืช เช่น ลายหวิกล้วย ลายดอกมะเขือ ลายดอกกุหลาบเครือ ลายดอกแก้ว ลายบักเป็บน้อย สะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ที่ใช้เป็นอาหารและ ความเจริญงอกงาม ลายสัตว์ เช่น ลายนาค ลายเสีรพญานาค ลายนาคเก็บดาว ต้นแบบมาจากรูปนาคที่ เขียนตามโบสถ์ต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในสัตว์ชั้นสูง เป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ การทำลายนาคมีแต่คนที่มีอายุเท่านั้นที่สามารถทำได้ เพราะคนที่มีอายุเป็นที่เคารพและยำเกรง ของคน ลายนกยูงเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ลายปีกไก่แสดงความเป็นเอกลักษณ์และ ทรชนงในตัวเอง ลายตัวอึ่ง และลายแมงมุม สะท้อนให้เห็นถึงการสนใจสิ่งแวดลอมที่สามารถพบเห็น สัตว์เหล่านี้ได้ง่ายในชุมชน ลายแมงสีเสียดซึ่งเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่อาศัยในน้ำจืดไม่มีกระดูกสันหลัง ตัวเล็กๆ สีออกคล้ำๆ มีปีก ชาวบ้านนิยมจับ ไปทำเป็นอาหาร สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีวิตอย่าง เรียบง่าย ลายสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ลายพื้นเลื้อย ต้นแบบมาจากเลื้อยที่ใช้เลื้อยไม้ ลายชองพลู ต้นแบบ มาจากชองใส่พลู สมัยก่อนชองพลูทำมาจาก เขาควย โดยตัดให้เรียบ เอาพลูใส่ในรูกันใบพลูเหี่ยว สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ลายขาเป็ย ต้นแบบมาจากขาเป็ย ซึ่งเป็นอุปกรณ์ในการ กรอไหมออกจากไหมี่ใช้ในสมัยโบราณ เป็นการสะท้อนวิถีชีวิตในการทำงานที่น่าสิ่งใกล้ตัวจากการ

พบเห็นวัตถุอุปกรณ์มาตั้งชื่อลาย ลายขอแค้ม่า เนื่องจากมันเป็นพาหนะที่ดีที่สุด และมีความอดทนเป็นเลิศ จึงทำให้คนสมัยก่อนเอามาเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต ลายเรือหงส์ สะท้อนให้เห็นถึงการร่วมงานบุญในประเพณี แห่เทียนเข้าพรรษา ลายขันหมาก สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีการแต่งงานที่ชาวบ้านจะพิธีพิถันในเรื่องการแต่งกายเพื่อร่วมงาน นิยมใช้ผ้าไหมมัดหมี่ในการแต่งกายด้วยลวดลายสีล้วน สวยงาม ลายเลียนแบบธรรมชาติ เช่นลายดาวล้อมเดือน ลายเอี้ยล้อมเดือน ลายฟองน้ำ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติอันสวยงามของชุมชนลายต่างๆที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นลายมัดหมี่ที่ทอกันมาตั้งแต่ดั้งเดิม ในปัจจุบันมีการคิดประดิษฐ์ลายใหม่ๆ เพิ่มขึ้นมาอีกมากมาย ลายประยุกต์ จากการศึกษาชื่อลายที่จัดอยู่ในกลุ่มของลายประยุกต์แบ่งเป็น 7 กลุ่ม เป็นลายประยุกต์ที่ได้ออกแบบขึ้นมาใหม่หรือดัดแปลงมาจากลายโบราณ ชื่อของลายจะตั้งตามจินตนาการ หรือสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน หรือตั้งตามความพอใจของช่างที่เป็นผู้ออกแบบ หรือตั้งชื่อตามที่ลูกค้านำมาให้ช่างดูเป็นตัวอย่าง ลายประยุกต์จึงมีการเกิดขึ้นมาตามที่มีการทอผ้าแต่ละครั้งเพราะไม่ได้จำกัดขอบเขตไว้ตายตัวในการตั้งชื่อลาย สำหรับลายประยุกต์มีคติความเชื่อและแนวคิดความร่วมมือของลายประยุกต์ พบว่า ลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณที่พบประกอบด้วย ลายหมี่ขอลง ลายหมี่ลายขอตัวเอส ลายหมี่ขอลงต้นแบบมาจากขอเกี่ยวต่างๆ แต่เนื่องจากมัดไปมัดมาหลายๆ ขอ หันไปคนละทางเวลามัดทำให้ผู้มัดสับสนหลงลืม จึงเรียกว่าหมี่ขอลงเป็นต้นแบบของหมี่ขอต่างๆ ในภายหลังและหมี่ลายขอตัวเอสออกแบบจากตะขอที่เป็นรูปตัวเอสใช้ในการเกี่ยวหรือห้อยสิ่งของลายพีช เช่นลายเม็ดมะขาม เป็นลายที่มีความเชื่อว่าสวมใส่แล้วจะเป็นที่เกรงขาม ลายสัตว์ เช่นลายหมี่คันช้อนนาคน้อย เป็นลายที่มีความเชื่อว่าจะนำความอุดมสมบูรณ์มาให้ ลายหมี่คันช้อนตะขอแมงป่อง เพราะว่าจะได้ข่มขวัญศัตรู ลายสิ่งของเครื่องใช้ เช่นลายขอสายการบิน มีลักษณะคล้ายสัญลักษณ์สายการบินไทย มีความสวยงามทันสมัย ลายเกลียวเชือกเป็นลายที่มีความเชื่อว่าใส่แล้วจะมีสัมพันธภาพที่เหนียวแน่น ลายขอฉัตรใบโพธิ์ เป็นลายที่มีความเชื่อว่ามีอำนาจสูง เจริญก้าวหน้า ลายกุญแจ เป็นลายที่มีความเชื่อว่าเป็นการไขไปสู่ความสำเร็จ ลายตัวเลข ตัวอักษร เช่นลายเลขหนึ่งตรง เป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นที่ดี และเป็นอีกหนึ่ง ลายสระโอ เป็นสัญลักษณ์ของการได้มาซึ่งโอกาส มีความหมายที่ดี เป็นหนทางแห่งความสำเร็จ ลายเลียนแบบธรรมชาติ เช่นลายเขาวงกต ลายน้ำไหล ลายสิ่ว ลายอิงดาว เป็นการชื่นชมธรรมชาติที่สวยงาม ลายเบ็ดเตล็ด เช่นลายจิต เป็นลายที่เกิดจากความรู้สึกนึกคิด จิตใจและสร้างแรงบันดาลใจและลายเต่า ลายเต่าจีน เป็นลายที่มีความหมายถึงสิทธิและศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการมีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ การประพฤติตนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นลายที่มีความเชื่อว่าเป็นหนทางแห่งความสุข

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการทอผ้ามีความสำคัญเชื่อมโยงกัน และมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในชุมชนนั้น ซึ่งเป็นเครื่องแสดงออกถึงการดำรงชีวิตของกลุ่มชน เพราะผ้า

ทอนอกจากใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ยังแสดงถึงอิทธิพล ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่ผ่านการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นมรดกที่มีค่าคู่ควรแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่ นอกจากนี้ยังปรากฏเป็นลวดลายของผ้าทอหลายต่างๆ ที่แสดงถึงสัญลักษณ์ความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น ลวดลายจึงเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่สามารถถ่ายทอดแนวความคิดจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน และดำรงรักษาไว้ตราบนานเท่านานเพื่อเป็นการบ่งบอกถึงวิถีชีวิต นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่เกี่ยวกับการทอผ้าไหม อุปกรณ์เครื่องทอต่างๆ ที่คนสมัยโบราณมีกลวิธีในการรักษาสิ่งเหล่านี้ ให้พื้นมือเล็กๆ ที่ชุมชนจะมาเล่นทำให้เกิดความเสียหายต่อผ้าที่กำลังทอได้อีกด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งอัตลักษณ์ภูมิปัญญาในเรื่องราวการทอผ้าไหมของท้องถิ่นให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา และปฏิบัติสืบทอดต่อไป

2.2.3 การถ่ายทอดภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะความเชื่อ และศักยภาพ ในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขา นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยความเหมือนกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ เป็นองค์ความรู้ และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ซึ่งได้สืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน (ภูมิปัญญา, 2556 : ระบบออนไลน์)

ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง รากฐานของความรู้ของชาวบ้านหรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเองและทางอ้อมคือ การเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา (ธวัช ปุณ โณทก, 2531 หน้า 40-42) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง แกนหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุขซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ปัจเจกบุคคล และในแง่ของสังคมหมู่บ้าน (วิจิต นันทสุวรรณ, 2528 หน้า 30) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง การแสวงหามิติที่ก้าวหน้าโดยศึกษาประสบการณ์จากประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานและนักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาไว้มากมาย อาทิเช่น

ประเวศ วะสี (2534) กล่าวถึง ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลา ยาวนาน มีลักษณะที่เชื่อมโยงกันหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชา ๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ อาชีพความเป็นอยู่ การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานไม่ใช้วิทยาศาสตร์

2. มีบูรณาการสูง
3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าคุณธรรม ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาของมนุษย์ในระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม จึงประกอบด้วย 3 ส่วนคือ
 - 4.1 ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของบุคคลนั้นหรือของกลุ่ม
 - 4.2 ส่วนที่ได้รับมาจากความรู้ ความคิด ประสบการณ์ของผู้อื่นหรือกลุ่มอื่น
 - 4.3 ส่วนที่ตนเองสังเคราะห์ขึ้นมาใหม่ จากประสบการณ์ของตนเองหรือจากคำบอกเล่าของผู้อื่น

ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ (2541 : หน้า 11-26) (อ้างในเอี่ยมทิพย์ ศรีทอง, 2546) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา (Wisdom) ไว้ว่าหมายถึง มวลความรู้และประสบการณ์ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข โดยได้รับการถ่ายทอดส่งสมกันมาโดยผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกแยะออกมา ให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวของผู้รู้เองหากมีการสืบทอดค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ มีการถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคสมัยได้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) อธิบายไว้ว่าลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาไทยคือ กระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม ในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนา เลือกรองร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้น จนเกิดเป็นทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุดดังนี้คือ

1. ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม
2. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
4. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม
5. ภูมิปัญญาเป็นแกนหลักหรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่างๆ

6. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
7. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาทางสังคม

ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการของภูมิปัญญาไทย

1. ความรู้เดิมในเรื่องนั้นๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
2. การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น
3. ประสบการณ์เดิมที่สามารถเปรียบเทียบกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
4. สถานการณ์ที่มั่นคงหรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
5. รากฐานทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่ง

เหนือธรรมชาติไม่สามารถสัมผัสได้ ทั้ง 5 ลักษณะก็คือมิติของวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาซึ่งเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย (อ้างในเอี่ยมทิพย์ ศรีทอง, 2546)

สำหรับในด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น คือการบอกหรือการสอนวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งแต่เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน หรือกลุ่มเป้าหมายโดยอัตโนมัติ โดยที่ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันใดๆ แต่จะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต (Socialization) คือการสอนที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวการถ่ายทอดส่วนใหญ่จะมีด้วยกัน 2 วิธี (พวงเพ็ญ ชูรินทร์ 2548 : บทคัดย่อ) คือ

1. ใช้วิธีสาธิต คือการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนฝึกหัดทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามที่ได้สาธิตไว้ทุกขั้นตอน
2. ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติจนเกิดเป็นความชำนาญเพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง นำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำรานั้น

ชิตินา ทิพย์สังวาล (2544 : 27) กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ของชาวบ้านมี 3 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบแบบที่ใช้คำพูด (Verbal) เช่น การบอกให้ทำ
2. รูปแบบ แบบที่ไม่ใช้คำพูด (Non – Verbal) เช่น การทำให้ดู
3. รูปแบบ แบบผสม (Mixed) คือ ใช้ทั้ง 2 รูปแบบ

ในการถ่ายทอดจำแนกวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้ 2 ประเภท ดังนี้วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่นการเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคม

ปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวิทยาทานวิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด นอกจากนี้วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปของการบันเทิงที่สอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหา หรือคำร้องของบันเทิง เช่นในคำร้องของลิเก ลำตัดของภาคกลาง มะโนราห์หนังตะลุงของภาคใต้ หนังตะลุงของภาคอีสาน (หนังประโมทัย) กลอนคำ คำสอของภาคอีสาน คำซอของภาคเหนือ เป็นต้น คำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติธรรม คำสอนของศาสนา การเมืองการปกครองการประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่างๆ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 43-44) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้ดังจะกล่าวต่อไปนี้ ภูมิปัญญากับการศึกษามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะมนุษย์ได้สั่งสมและสืบสานมรดกทางภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการศึกษา โดยการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ทำให้สามารถอยู่รอดและสร้างสรรค์ความเจริญต่างๆ บนพื้นฐานของภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมสืบมาได้จนปัจจุบัน วิชาการภูมิปัญญากับการศึกษาไทยก็ตกอยู่ในสภาพเช่นเดียวกัน การจัดการศึกษาของไทยในระยะเริ่มแรกจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ยุคต้น ได้ให้ความสนใจในเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยอย่างต่อเนื่อง บ้าน วัด และวังจึงมีบทบาทในการจัดการศึกษาของปวงประชาชนตามลำดับ ผู้ทรงภูมิปัญญา เช่นปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น ฯลฯ ได้มีบทบาทในฐานะครูภูมิปัญญา ที่มีหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาด้านต่างๆ มาอย่างต่อเนื่องและได้รับการยอมรับจากสังคมและชุมชนอย่างสูงในฐานะปวงชนบุคคลที่เรียกกันทั่วไปว่า “ครู” ซึ่งหมายถึงผู้ปฏิบัติภารกิจหนักกว่าบุคคลธรรมดา เพราะมีความรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวมมากกว่า โดยเฉพาะในด้านเป็นผู้นำทางวิถีคิดและวิถีการเรียนรู้ของชุมชนและสังคม

ปัญหาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น วราวุธ ผลานันต์ และคนอื่น ๆ (2549 :15) กล่าวไว้ว่า ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่นส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่าง ผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนมาก จะไม่แพร่พรายให้คนอื่นรู้ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะสาเหตุหลายประการ ได้แก่

1. กลัวการแก่งแย่งทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่จะต้องทำผลผลิตเพื่อค้าขาย

2. กลัวเรื่องชื่อเสียง เกียรติภูมิ และกลัวคนอื่นขโมยภูมิปัญญา ถ้าถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนอื่นแล้วเขาทำดีกว่า เจ้าตำรับจะไม่มีชื่อเสียง

3. มีความเชื่อและถือศีลจะจากปู่ ย่า ตา ทวดที่ต้องการปกปิดเคล็ดลับ หรือกลวิธีการผลิต
4. สื่อและเทคโนโลยียังไม่มีการพัฒนา

หน่วยราชการในท้องถิ่นมักจะทำกิจกรรมพัฒนาเฉพาะทางของหน่วยงานโดยไม่คำนึงถึงพื้นฐานลักษณะชีวิตและภูมิปัญญาชาวบ้าน หน่วยงานราชการมีบทบาทเฉพาะในการนำความรู้และวิธีการแผนใหม่มาเปลี่ยนแปลงวิถีความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้พัฒนา จึงเป็นสิ่งที่ทวนกระแสกับการเก็บรักษาแบบอย่างประเพณีดั้งเดิมของชาวบ้าน

สมศักดิ์ ไกรเดช (2551) ได้ศึกษาปัญหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกอย่างหนึ่งที่สมควรได้นำมาทบทวนคือ การบริหารที่มีศูนย์รวมอยู่ในส่วนกลางของทุกกระทรวง ทบวง กรม โดยมีความเชื่อว่าจะสามารถทำให้ประเทศไทยเป็นเอกภาพมีวิถีทางเดียวกันในการดำเนินชีวิต เป็นความเชื่อมั่นโดยปราศจากการที่จะเรียนรู้เรื่องราวของชาวบ้าน วิถีชีวิต ค่านิยมและพฤติกรรมต่างๆ ขณะเดียวกันผู้อยู่ใต้การปกครองก็ได้รับอิทธิพลจากระบบการศึกษาแบบสากลทำให้มีความรู้สึกมีปมด้อยว่า อยู่กับวัฒนธรรมที่ต่ำต้อยกว่า เป็นเบี้ยล่างไม่มีศักดิ์ศรี ไม่ภาคภูมิใจ ทำให้ชาวบ้านไม่เห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีที่ตนเองมีอยู่ซึ่งได้สั่งสมมาหลายชั่วอายุคน

เบญญาดา เพิ่มพูน (2553) ได้วิจัยเรื่องกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมแพรวากลุ่มทอผ้าไหมแพรวาชุมชนภูไทคำ บ้านโพธิ์ ตำบลโพธิ์ อำเภอลำปาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 30 ปีขึ้นไป นับถือศาสนาพุทธ มีสถานภาพสมรส มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาประกอบอาชีพหลักในการทำนา ประกอบอาชีพเสริมในการทอผ้า มีรายได้เฉลี่ยต่อปีระหว่าง 70,000 - 120,000 บาท มีรายได้จากการผลิตไหมแพรวาเฉลี่ยต่อเดือนระหว่าง 2,000 - 10,000 บาท และมีสมาชิกในครอบครัว 1 คนที่ทอผ้าไหมแพรวาเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาตั้งแต่อายุ 10 ปีขึ้นไป มีประสบการณ์ในการผลิตผ้าไหมแพรวา 12 ปีขึ้นไป มีความสนใจการผลิตไหมแพรวา เนื่องจากอยากทำเป็นอาชีพและมีรายได้ มีความชอบและใจรัก อีกทั้งต้องการให้มีผู้สืบทอดการผลิตผ้าไหมแพรวาต่อไป ส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดความรู้การผลิตไหมแพรวาจากแม่ โดยได้รับวิธีการถ่ายทอดความรู้จากการสังเกต ทดลองทำ และสั่งสมประสบการณ์ สามารถผลิตผ้าไหมแพรวาได้ทุกลวดลาย (ลายช่อดอกไม้ ลายงูลอย ลายขอ ลายขอก่าย ลายตาบั้ง ลายจุ่มดินหมา ลายดอกดาว ลายดอกบัว ลายหอยตีน ลายหอนอน ลายขาเข ลายดอกกระบวนน้อย และลายช่อตีนพาน) โดยขั้นตอนแรกที่ได้รับการฝึกฝนคือ การปลูกหม่อน และเลี้ยงไหม ครั้งแรกที่เริ่มหัดผลิตผ้าไหมแพรวา คือลายงูลอย และลายพญานาค ซึ่งลวดลายที่คิดว่าทอได้ง่าย

ที่สุด คือลายจูลอย และลวดลายที่คิดว่าทอได้ยากก็คือ ลายช่อตีนพาน กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมแพรวาของกลุ่มทอผ้าไหมแพรวา ชุมชนภูไทคำ บ้านโพน ตำบลโพน อำเภอกำแพง จังหวัดกาฬสินธุ์ ทั้ง 3 กลุ่ม อันได้แก่ แบบลายดั้งเดิม แบบลายปัจจุบัน และแบบลายสมัยใหม่ พบว่ารูปแบบการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาเป็นการสืบทอดความรู้ภายในชุมชนสมาชิกในชุมชนทุกคนได้คลุกคลีและมีความคุ้นเคยมาตั้งแต่เด็ก ใช้วิธีสาธิต คือการทอให้ดูเป็นตัวอย่างการลงมือ ทำจริง มีการทดลองผิดลองถูกและการรวมกลุ่มกันเพื่อคิดลวดลายใหม่ ๆ แรงงูใจที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้คือการทอผ้าไหมแพรวาทำให้เกิดรายได้และผู้รับการถ่ายทอด ยังมีความภาคภูมิใจที่ผ้าไหมแพรวากลายเป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัดกาฬสินธุ์ได้สร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จักในประเทศและนอกประเทศ และเป็นภูมิปัญญาที่เพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับท้องถิ่นอันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้ดีขึ้นด้วย

ประภัสสร แสนไชย (2554) ได้วิจัยเรื่องกระบวนการถ่ายทอดความรู้หัตถกรรมผ้าฝ้ายทอมือของชุมชนบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน ซึ่งผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านหัตถกรรมผ้าฝ้ายทอมือ แต่เดิมเป็นการถ่ายทอดการเรียนรู้ตั้งแต่เด็กผ่านการเป็นลูกมือ การสังเกตและการทดลองทำด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ภายในครอบครัวทั้งทางตรงและทางอ้อม ในลักษณะผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จุดประสงค์ของการทอผ้าเพื่อใช้ภายในครอบครัวและเพื่อการแลกเปลี่ยนสิ่งของเท่านั้น ต่อมามีการผลิตเพื่อการค้าจึงเกิดการรวมกลุ่มการทอผ้าภายในชุมชน และมีการถ่ายทอดความรู้ด้านการทอผ้าฝ้ายระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านหัตถกรรมผ้าฝ้ายทอมือ ในปัจจุบันนั้น ประกอบด้วยทุนทางสังคมเกี่ยวกับความรู้ในด้านการทอผ้า ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ ต่อมาเมื่อมีการผลิตเพื่อจำหน่าย จึงมีการรวมกลุ่มกันและมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างสมาชิกกลุ่ม ความต้องการของตลาดทำให้เกิดช่องทางหารายได้การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ด้านการตลาดและการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยทำให้ผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือสามารถเป็นที่นิยมของตลาดได้อีก

ทรงพล ต่วนเทศ (2555) ได้ศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของคนไทยเชื้อสายลาวลั้งในจังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาท และอุทัยธานี ผลการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าพื้นเมืองพบว่า สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญ ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้หรือการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าพื้นเมืองของคนในชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความรู้ ทักษะ กระบวนการทอผ้าจากคนในครอบครัว โดยมีลักษณะการเรียนรู้แบบลอกเลียนแบบ เมื่อก่อนแม่จะให้ลูกนั่งอยู่ข้างก็ ลูกจะเห็นแม่ทอผ้าทุกวันจึงทำให้เกิดการเรียนรู้ค่อยๆ ซึมซับความรู้ ทักษะต่างๆ เรื่อยมา เมื่อเห็นจนชินตาแม่ก็ให้ทดลองทอผ้าด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นอกจากเป็นการเรียนรู้เรื่องของ

ทักษะ กระบวนการต่างๆ ในการทอผ้าแล้ว สิ่งสำคัญยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์และสายใยรักให้ เกิดแก่คนในครอบครัว วิธีการทอแบบดั้งเดิม และลวดลายแบบ โบราณที่ยังคงดำรงอยู่ทุกวันนี้เกิดจาก การสืบทอดองค์ความรู้การทอผ้าที่สั่งสมมาและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่าคนรุ่นพ่อแม่หรือคนในช่วงวัยกลางคนจะเป็นคนที่ยังคงอนุรักษ์สืบทอดองค์ ความรู้การทอผ้างดงกล่าวไว้ แต่คนรุ่นใหม่หรือเด็กวัยรุ่นไม่มีคนสนใจที่จะเรียนรู้เรื่องการทอผ้าแบบ ดั้งเดิม คาดว่าถ้าหมดยุค สมัยของรุ่นพ่อแม่แล้ว การทอผ้าพื้นเมืองแบบดั้งเดิมจะไม่มีผู้สืบทอดและ สูญหายไปโดยที่สุด จากการศึกษาลงพื้นที่ยังพบอีกว่า นอกจากจะมีการถ่ายทอดองค์ความรู้การทอผ้า จากสถาบันครอบครัวแล้ว ยังมีการเชิญผู้รู้หรืออาจารย์จากสถาบันการศึกษาที่เชิญมาเพื่อถ่ายทอดองค์ ความรู้ ทักษะ กระบวนการต่างๆ ในการทอผ้าให้ชาวบ้านที่มีความสนใจในการทอผ้าหรือกลุ่ม ชาวบ้านที่รวมตัวกัน ได้มาเรียนรู้ทักษะ ขั้นตอนต่างๆ เพื่อสามารถนำความรู้ไปประกอบวิชาชีพได้ ลักษณะการเรียนรู้หรือการถ่ายทอดความรู้ของผู้รู้หรืออาจารย์จากสถาบันการศึกษาที่มาให้ความรู้แก่ ชาวบ้านคือ การสอนแบบสาธิตโดยการที่ผู้รู้หรืออาจารย์เป็นผู้สอน อธิบายพร้อมกับสาธิตขั้นตอน วิธีการทอผ้าตั้งแต่ขั้นตอนแรกถึงขั้นตอนสุดท้าย เริ่มจากวิธีการง่ายๆ ไปหายาก สาธิตและทำให้ดูที ละขั้นตอน จากนั้นหลังจากที่ดูครูสาธิตแล้ว ให้ช่างทอทำตามแบบที่ได้สอนไว้ เพื่อเป็นการทบทวน อีกทั้งเป็นการพัฒนาฝีมือ ความสามารถให้ดียิ่งๆ รวมถึงการช่วยสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน

นริศรา วัฒนสิน (2557) ได้วิจัยเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาการทอผ้าเกาะ ยอ จังหวัดสงขลา และการทอผ้านาหมื่นศรี จังหวัดตรัง ผลการวิจัยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นการทอผ้าเกาะยอ จังหวัดสงขลา นั้น สาเหตุของการถ่ายทอด คือ 1) การใช้ชีวิตในสิ่งแวดล้อม ที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์ผ้าทอเกาะยอ 2) การได้เห็นตัวอย่างจากผู้อาวุโสในชุมชน 3) การได้รับการ สนับสนุนจากครูผู้ถ่ายทอดและ 4) แรงจูงใจเพื่อพัฒนาเป็นอาชีพ กระบวนการถ่ายทอด พบว่าผู้สอน ควรสอนศิษย์ให้มีความรู้ มีทักษะและทัศนคติที่ดีต่ออาชีพ มีการเตรียมแผนการสอนอย่างง่าย ในการ ถ่ายทอดจะมีกลอุบายในการสอน ใช้สื่อการสอนในชุมชนเป็นหลัก ผลที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอด พบว่าอนาคตผ้าทอเกาะยอจะยังคงอยู่กับ จังหวัดสงขลาต่อไปเป็นที่ยอมรับในประเทศและ ต่างประเทศ และช่างทอผ้ามีความสามารถในการทอผ้าดี ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอด คือ เทคนิคการทอ การสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและเอกชนอย่างต่อเนื่อง หลักสูตรท้องถิ่นใน โรงเรียนไม่ต่อเนื่อง และเอกลักษณ์การทอผ้าเกาะยอลดน้อยลง สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้านาหมื่นศรี จังหวัดตรัง พบว่าสาเหตุการถ่ายทอด คือการใช้ชีวิตในสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการ สร้างสรรค์ผ้าทอนาหมื่นศรี การได้เห็นตัวอย่างจากผู้อาวุโสในชุมชน การได้รับการสนับสนุนจากครู ผู้ถ่ายทอด และแรงจูงใจเพื่อพัฒนาเป็นอาชีพ กระบวนการถ่ายทอด พบว่าผู้สอนควรสอนศิษย์มี ความรู้ มีทักษะ และทัศนคติที่ดีต่ออาชีพ มีสื่อการสอนทั้งในโรงเรียน โรงทอผ้า และหอประวัติหรือ

ห้องแสดงประวัติความเป็นมาและผลงานผ้าทอนามีสรี ผลที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอด พบว่าอนาคตจะมีผู้สืบทอดการทอผ้านามีสรีต่อไป ทางกลุ่มทอผ้านามีสรีมีส่วนร่วมในการร่วมกิจกรรมศาสนาของชุมชน ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอด คือการทอผ้าที่สืดยังไม่ตรงกับสีที่เลือกไว้ตอนแรก ทำให้ต้องทอใหม่ และสมาชิกรวมกลุ่มไม่พร้อมกันการถ่ายทอดเทคนิคการทอผ้าจึงทำได้ยาก

สรุปได้ว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการถ่ายทอดความรู้ คติ ความเชื่อ ตลอดจนทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม เป็นการถ่ายทอดเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ให้คงอยู่ในชุมชนในสังคมสืบต่อไป โดยเป็นสามารถถ่ายทอดให้กับเด็ก หรือผู้ใหญ่ โดยมีเทคนิคการถ่ายทอดทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยผ่านขั้นตอน กระบวนการ การสังเกต การลงมือปฏิบัติ ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง โดยมีการถ่ายทอดทั้งทางตรง และทางอ้อม เช่น ได้รับการถ่ายทอดโดยการได้รับอบรมสั่งสอนจากพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย หรือการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านทางการเล่นให้ฟัง การละเล่นต่างๆ การแสดงศิลปะพื้นบ้านต่างๆ ของแต่ละภูมิภาค ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาในปัจจุบันนี้สามารถปรับเปลี่ยนกลยุทธ์วิธีการได้ โดยการนำเอาเทคโนโลยีมาปรับใช้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นเหตุผลหลักของการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาให้คงอยู่ในสังคมสืบต่อไป

2.3 แนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ได้ให้ความหมายของคำว่า อนุรักษ์ หมายถึงการรักษาไว้ให้คงเดิม การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาเอาไว้ให้คงอยู่ สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในแง่คุณค่า ไม่ใช่ราคา แต่ยังคงไว้ให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไปโดยไม่สูญเสียประสิทธิภาพการทดแทนของสิ่งนำไปใช้ประโยชน์ (บุญถิ่น อินคาฤทธิ์ อ่างใน วัฒนธรรม จุฑะวิภาต 2555: 90) เพื่อให้การอนุรักษ์เป็นการรักษาให้คงเดิมจึงต้องมีแนวทางการอนุรักษ์ ซึ่งหมายถึง ความพยายามที่จะรักษาสภาพของวัตถุให้คงอยู่ในสภาพเดิม โดยจำกัดสาเหตุของการเสื่อมสภาพ เพื่อหยุดยั้งหรือชะลอการเสื่อมสภาพ และป้องกันไม่ให้วัตถุเสื่อมสภาพต่อไป(ชมพูนุช ประศาสน์เศรษฐ 2547 : 8) หลักการอนุรักษ์ที่ดีต้องดำเนินไปโดยเป็นอันหนึ่งอันเดียว กับสังคม คือมีทั้งการรักษาคุณค่าเดิมของสิ่งนั้นๆ พร้อมทั้งมีการพัฒนาควบคู่กันไปด้วยการอนุรักษ์ไม่ได้เป็นเพียงการเก็บรักษาของเก่าเข้าพิพิธภัณฑสถานนั้น หากต้องศึกษาค้นคว้าและนำคุณค่าที่ได้เผยแพร่กลับไปสู่สังคมอย่างกว้างขวางอีกครั้ง เป็นการยกระดับสังคมให้หันมาสนใจในมรดกศิลปและวัฒนธรรมดังนั้นการอนุรักษ์ที่ดีจึงมีหลักสำคัญอยู่ 2 ประการคือ

1. อนุรักษ์เพื่อรักษาสภาพศิลปกรรมให้พ้นจากการเสื่อมสลายโดยธรรมชาติและกาลเวลา

2. อนุรักษ์เพื่อพัฒนามรดกศิลปกรรมให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมปัจจุบันให้ได้

การอนุรักษ์มี 4 ประเภท

1. การอนุรักษ์โดยวิธีการเก็บรวบรวมไว้มิให้สูญหาย รวบรวมจากการสำรวจและจากการที่ประชาชนจากการจัดซื้อหรือขอรับจากการบริจาคเพื่อนำมาเป็นส่วนกลาง
2. อนุรักษ์โดยการทำทะเบียนควบคุม เพื่อเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์นั้นไม่ว่านำมาออกมาแสดงหรือเก็บไว้ในห้องเพื่อการศึกษา ในการเก็บรักษานั้นต้องทำทะเบียน โบราณวัตถุประวัตินของ โบราณวัตถุและควบคุมจำนวน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
3. การอนุรักษ์โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ คือ การสงวนรักษาอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์โดยเป็นการป้องกันไม่ให้โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่เก็บรักษาอยู่เสื่อมสภาพก่อนกำหนดเวลาที่ควร
4. การอนุรักษ์โดยการบูรณะซ่อมแซม ศิลปวัตถุที่มีอายุยืนยาวซ่อมมีการเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาการที่จะให้วัตถุนั้นคงสภาพอยู่นั้นต้องทำการซ่อมแซมทำให้สภาพของวัตถุนั้นมีสภาพคล้ายกับของเดิมที่มีการชำรุดหรือเสื่อมไป การซ่อมแซมนั้นต้องคำนึงถึงหลักความเป็นจริงเพราะการซ่อมแซมนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อคงสภาพเดิมของวัตถุนั้นๆ ไว้ให้มีความสมบูรณ์ (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ อ้างใน วัณณะ จุฑาทวิภาต 2555 : 90)

นอกจากนี้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยพบว่าในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ยุคทองของกรุงรัตนโกสินทร์ บ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้ามาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระราชหฤทัยเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แต่เดิมการทอผ้าไหมเป็นอาชีพรองที่ทำกันในชนบท เพื่อใช้ภายในครัวเรือนเท่านั้น ทางภาคกลางของประเทศก็ไม่มีการเลี้ยงไหม จึงต้องมีการสั่งซื้อเส้นไหมจากต่างประเทศในปริมาณมาก เพื่อเป็นการลดการนำเข้า พระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตราธิการดำเนินการส่งเสริมการเลี้ยงไหม โดยได้มีการว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นมาสร้างสถานีเลี้ยงไหม ณ ตำบลทุ่งศาลาแดง กรุงเทพฯ และได้ยกแผนกไหมขึ้นเป็น “กรมช่างไหม” ในปี 2446 พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระราชโอรสที่เสด็จกลับมาจากการศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ คือพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ (กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม) เป็นอธิบดีกรมช่างไหมพระองค์แรก ทรงตั้งโรงเรียนช่างไหมขึ้นเพื่อฝึกหัดการทอผ้าไหม ภายหลังได้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนเกษตร ตั้งอยู่ในวังสระปทุม สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงมีโรงทอผ้าอยู่ในพระตำหนักต่อมาในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ประมาณ พ.ศ. 2456 การส่งเสริมการเลี้ยงไหมได้ชะงักและล้มเลิกไป เพราะมีอุปสรรคมาก เช่น ไหมเป็นโรคตายด้วยการผลิตรังไหมเป็นงานประณีต ที่ต้องรักษาความสะอาดเป็นสำคัญและในสมัยนั้นเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของไทยตามอารยธรรมประเทศ

ตะวันตก เนื่องจากผู้นำและชนชั้นการปกครองได้ความรู้กลับมาจากการศึกษาในต่างประเทศทำให้เริ่มมีเปลี่ยนแปลงการแต่งกายในราชสำนัก ตามพระราชประสงค์ที่จะให้สตรี “นุ่งชินพินขาวและเกล้าผมมวย” ซึ่งสามัญชนก็ได้เปลี่ยนการแต่งกายตามสตรีในราชสำนักในเวลาต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ยังคงมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างก้าวกระโดดต่อเนื่อง สตรีสวมใส่ผ้าชิ้นเข้าราชการเล็กลง ผ้าม่วง เปลี่ยนมานุ่งกางเกงแบบตะวันตก ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม นโยบายรัฐนิยมเปลี่ยนให้สตรีสวมหมวก นุ่งกระโปรง ตัดเย็บด้วยผ้าแบบตะวันตก ทำให้ความนิยมในผ้าไหมลดลงและใช้กันอยู่ในวงจำกัด

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ยุคปัจจุบันนี้ ในระหว่างที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ยังทรงดำรงฐานะเป็นพระคู่หมั้น พระองค์ทรงสนพระทัย ใช้ผ้าไหมมัดหมี่และนุ่งผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ในการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อยู่เสมอ สืบต่อมา พ.ศ. 2498 ได้เสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรในที่ชนบทภาคอีสาน ในวโรกาสนั้นได้ทอดพระเนตรเห็นหญิงชาวบ้านนุ่งชิ้นไหมมัดหมี่มารับเสด็จ ทรงพอพระราชหฤทัยในความงามของผ้าไหมมัดหมี่ ต่างสีต่างลายที่ได้มารวมกันเป็นจำนวนมาก ปีพุทธศักราช 2513 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในจังหวัดนครพนม ทำให้น้ำท่วมเสียหาย เมื่อน้ำลดลงแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรที่ประสบอุทกภัย เพื่อพระราชทานสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคบรรเทาความเดือดร้อน สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทอดพระเนตรเห็นหญิงชาวบ้านมารับเสด็จ เพื่อมารับพระราชทานสิ่งของ ล้วนแต่นุ่งชิ้นไหมมัดหมี่และนุ่งรอบรับเสด็จบนพื้นน้ำและๆ แม้กระนั้นความงามของผ้าไหมมัดหมี่ก็เป็นที่สบพระอัชฌาศัยยิ่งในการเสด็จฯ ครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชปรารภว่า การนำสิ่งของไปแจกเป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวบ้านช่วยเหลือตัวเองได้ในระยะยาว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงตระหนักในพระราชหฤทัยทันทีว่าชาวบ้านเหล่านี้ แม้จะยากจนก็ใส่ผ้าไหมมัดหมี่กันหมด จึงควรส่งเสริมให้ทำงานฝีมือที่พวกเขาคุ้นเคย คือการทอผ้าไหมมัดหมี่ไว้เป็นอาชีพเสริม เพื่อเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว ยามเกิดภัยแล้ง น้ำท่วม หรือน้ำท่วม เป็นต้น ในครั้งนั้นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มีกระแสพระราชดำรัสชมชาวบ้านที่มาเฝ้ารับเสด็จว่า “ผ้าสวย” ชาวบ้านก็กราบบังคมทูลเชื้อฯ ว่า “ผ้าของคนจนใส่นี้หรือสวย” สมเด็จพระนางเจ้าฯ ก็รับสั่งว่า “ขอบใจจริงฯ ถ้าจะให้ทำให้จะใส่ได้ไหม” พระองค์ได้รับคำกราบบังคมทูลต่อว่า “จะใส่หรือเปล่านั้น ถ้าใส่จริง ฉันก็จะทำให้” พระองค์จึงรับสั่งว่า “ใส่สิจ๊ะ” ที่นครพนมนี้เองจึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการผ้าไหมมัดหมี่ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โดยการส่งเสริมการทอผ้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ชาวบ้านทำกันได้เองโดยไม่ต้องมีครูไปให้การอบรม เนื่องจากเป็นมรดกตกทอดกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ทุกครัวเรือนรู้จักการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และทอผ้าใช้

กันเองอยู่แล้ว หากทรงส่งเสริมเบะสนับสนุนการใช้ให้เขาทอได้มากขึ้นจนนำออกขายเป็นรายได้ ก็
จะตรงกับพระราชปรารภในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในช่วงแรกของการส่งเสริมการทอผ้าไหม
มัดหมี่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พระองค์ทรงขอให้ชาวบ้านทอผ้าไหมเพิ่มขึ้นจากที่ทำไว้ใช้ในบาง
โอกาส เช่นงานทำบุญและงานแต่งงาน โดยจะทรงรับซื้อไว้สำหรับตัดเย็บเป็นชุดฉลองพระองค์ โดย
ทรงตรวจคุณภาพผ้าไหมมัดหมี่ได้รับมาและทรงมีพระราชดำรัสให้เจ้าของผู้ทอผ้าฝ้ายที่สวยเป็นพิเศษ
ทอเป็นปริมาณที่เพิ่มขึ้น พร้อมพระราชทานคำแนะนำเกี่ยวกับพันธุ์ไหม สีย้อม ลวดลายและคุณภาพ
ของผ้าไหมมัดหมี่แก่เจ้าของผ้าด้วย นอกจากนี้สมเด็จพระนางเจ้าฯ ยังทรงแสดงความห่วงใยไปยังผู้
ทอผ้าโดยโปรดเกล้าฯ ให้คณะทำงานจัดหาอุปกรณ์ทอผ้าเพื่อพระราชทานแก่เขาเหล่านั้น อนึ่งการรับ
ซื้อผ้าและพระราชทานอุปกรณ์ทอผ้า นั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ซึ่ง
เป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งเริ่มมีผู้ประสงค์ร่วมบริจาคเงินในโครงการส่งเสริมการทอผ้าไหม
มัดหมี่และโครงการอาชีพเสริมอื่นๆ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ “มูลนิธิ
ส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์” จึงได้ถือกำเนิดขึ้นในปีพุทธศักราช 2519 ซึ่งต่อมา
เปลี่ยนชื่อเป็น “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ”

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเผยแพร่การใช้ผ้าไหมทอพื้นเมืองโดยเฉพาะไหม
มัดหมี่ โดยทรงเป็นผู้นำการใช้ผ้าไหมมัดหมี่ในทุกโอกาส ทั้งโปรดให้ข้าราชการบริพารใช้ด้วย เพื่อ
ร่วมกันช่วยเหลือและส่งเสริมให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้น ในส่วนพระองค์จะโปรดใช้ผ้าไหมมัดหมี่
ฉลองพระองค์ทั้งแบบไทย และแบบสากลทรงใช้ฉลองพระองค์เหล่านี้ในการเสด็จพระราชดำเนิน
ประกอบพระราชกรณียกิจต่างๆ ทั้งภายในประเทศและเวลาเสด็จฯ เยือนต่างประเทศ ในด้านการ
เผยแพร่ผ้าไทยให้เป็นที่รู้จักกว้างขวาง สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระวิริยะ
อุตสาหะทุกวิถีทางที่จะเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้เห็น
ความงดงามที่มีคุณค่าของผ้าไทย โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นำผลิตภัณฑ์ผ้า
ไทยและศิลปหัตถกรรมไทยจากโครงการศิลปาชีพไปจัดแสดงทั้งในประเทศ เช่นในงานศิลป์แผ่นดิน
งานสืบสานสมบัติศิลป์ งานรังสรรค์ปั้นแต่ง และในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และ
ญี่ปุ่น เป็นต้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการประกวดผ้าไทยและแสดงแฟชั่นโชว์ผ้าไทยฝีมือ
การออกแบบของดีไซเนอร์ชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทั้งในและนอกประเทศ นอกจากนั้นทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไทย ณ ศาลาดุสิตดาลัย สวนจิตรลดา สวนอัมพร ใน
โอกาสต่างๆ รวมทั้งเปิดร้านจิตรลดาอีกหลายสาขา อาทิในพระบรมมหาราชวังพระที่นั่งวิมานเมฆ ทำ
อากาศยานเชียงใหม่ และทำอากาศยานกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์ผ้าไทยจากฝีมือรา
ษฎรในโครงการศิลปาชีพแพร่หลายมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ข้าราชการ บริพาร ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตลอดจน
วงการสังคมไทยทุกระดับหันมาใช้ผ้าไทยตัดเย็บเพื่อใช้ในโอกาสต่างๆ มากมาย พระองค์ทรงมีพระ
ราชดำรัสไว้ว่า “การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม นอกจากจะเป็นการเสริมรายได้ให้แก่เกษตรกรแล้ว ยังเป็น

วัฒนธรรมที่เก่าแก่และดีงามของชาติไทยที่ได้สืบทอดกันมาเป็นเวลานานอีกด้วย ไม่ว่าจะเศรษฐกิจ ประเทศจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร การพัฒนาการเลี้ยงไหมก็ต้องดำเนินต่อไป” และเพื่อให้กิจกรรมด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นไปอย่างมีระบบครบวงจร สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้พระราชทานชื่อหน่วยงานที่รับผิดชอบงานด้านหม่อนไหมของประเทศว่า “สถาบันหม่อนไหม แห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” ในสังกัดสำนักงาน ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระจายไปทั่วประเทศ โดยทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการ อนุรักษ์และคุ้มครองไหมไทย รวมทั้งดำเนินกิจกรรมด้านการวิจัย พัฒนา ส่งเสริมการผลิตและธุรกิจ หม่อนไหม พร้อมประสานกับภาคธุรกิจ เอกชนและเกษตรกรที่เกี่ยวข้อง ต่อจากนั้นเมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2552 ตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงได้มีการยกฐานะสถาบันวิจัยหม่อนไหม กรมวิชาการเกษตร จัดตั้งเป็น “กรมหม่อนไหม” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญา ค้นคว้าวิจัย และพัฒนาการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ให้ดำเนินไปอย่างเข้มแข็ง จากพระราชกรณียกิจและพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในด้านการ อนุรักษ์ผ้าไทยและศิลปหัตถกรรมเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วกัน จนได้รับการยกย่องเทิดพระเกียรติจาก หน่วยงานโลก อาทิ เมื่อปีพุทธศักราช 2535 องค์การยูเนสโกได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญทอง โปโรพุท โธและประกาศเกียรติคุณของพระองค์ในฐานะที่ทรงส่งเสริมงานด้านศิลปะและการสร้างสรรค์โดย เฉพาะงานด้านหัตถกรรมสิ่งทอรวมทั้งอนุรักษ์พื้นผ้าไทยไม่ให้สูญหาย รวมถึงยกระดับความเป็นอยู่ ของประชาชนผู้ยากไร้ในชนบทมากกว่า 40 ปี นับได้ว่าสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรง เป็นผู้ฟื้นฟู อนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่ผ้าไทย ศิลปะอันล้ำค่าของชาติให้ดำรงคงอยู่ปรากฏเป็นความ ภาคภูมิใจของคนไทย และเป็นความชื่นชมของชาวโลกได้อย่างน่าอัศจรรย์ยิ่ง จนเป็นสิ่งที่พสกนิกร ชาวไทยซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นหาที่สุดมิได้ (สารานุกรมภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย : ระบบออนไลน์)

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์การทอผ้าไหม มีผู้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลไว้ หลายคนดังต่อไปนี้

บุปผา ทิพย์สุภาพกุล (2546) กล่าวว่า ผ้าไหม เป็นหนึ่งในสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ ประเภทผ้าและ เครื่องแต่งกาย จากการศึกษาพบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นดินแดนแห่งการผลิตผ้าไหมมา ตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่สืบทอดความรู้กันมาเป็นรุ่นๆ จากปู่ย่าตายาย มายังพ่อแม่และลูกหลานในยุค ปัจจุบัน “...เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนไทย มีการพัฒนาฝีมือ การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ ทั้ง ครอบครั้ว กลุ่มอาชีพต่างๆ และ โรงเรียน จนเป็นที่นิยม ได้รับการยอมรับของคนไทยและนานาชาติ อย่างกว้างขวาง...” การอนุรักษ์อาชีพการทอผ้าไหม ซึ่งเป็นอาชีพที่ช่วยสืบสานประเพณีและ ศิลปวัฒนธรรม อันเป็นภูมิปัญญาของคนไทย ให้มีการสืบทอดอาชีพตลอดไปอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งมี

การถ่ายทอด การเรียนรู้ รวมทั้งการพัฒนาอาชีพดังกล่าว ด้านรูปแบบกระบวนการ การผลิตผ้าไหม การถ่ายทอดให้ความรู้กับคนรุ่นปัจจุบัน เพื่อให้อาชีพทอผ้าไหมเป็นอาชีพหลัก ที่สามารถสร้างรายได้ อย่างมั่นคง ซึ่ง สิทธิพร ภิรมย์รัตน์ (อ้างใน ชนกพร ไผทสิทธิกุล, 2552) ได้กล่าวถึงความหมายของการอนุรักษ์ที่มีความแตกต่างกันคือ Restoration คือ การปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพเดิม โดยสร้างทดแทนสิ่งที่สูญหายไป Rehabilitations and Renovation คือ การฟื้นฟูบูรณะและปรับปรุงใหม่ ให้อยู่ในสภาพดีและใช้ประโยชน์ได้ Conservation คือการสงวนรักษาให้ใช้ประโยชน์ได้นานต่อไป ในอนาคต Replication Reconstruction คือการจำลองหรือสร้างขึ้นใหม่ให้เหมือนเดิม Relocation คือการเคลื่อนย้ายไปสร้างในที่ตั้งใหม่ให้มีสภาพเหมือนเดิมมากที่สุด โดยการอนุรักษ์ มักเกิดจาก แรงจูงใจหลายประการที่นำไปสู่การดำเนินการ ได้แก่ Protect our legacy / Heritage เพื่อพิทักษ์มรดก ของสังคม Ensure variety in urban fabric เพื่อสร้างความหลากหลายมีชีวิตชีวาให้เกิดขึ้น Economic เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดจากกิจกรรมพาณิชย์กรรมและการท่องเที่ยว Symbolic เพื่อ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนให้ชนรุ่นหลังได้รู้จักและเกิดความภาคภูมิใจ

อารีวรรณ อุ่นเจริญ (2552) ได้ทำการวิจัยเรื่องแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอพื้นเมือง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดยโสธร ผลการวิจัยพบว่า ทุกพื้นที่ในการวิจัยมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเกี่ยวกับการทอผ้าพื้นเมือง ในอดีตชาวบ้านทอผ้าพื้นเมืองเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ของสมาชิกในครัวเรือน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งสู่อีก รุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง

ธีรรัตน์ ชื่นศิริกุลชัย (2556) ได้ทำการค้นคว้าแบบอิสระเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าฝ้ายทอมือไทยของ บ้านร่องกองข้าว ตำบลบวกล้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัด เชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า สำหรับแนวทางการส่งเสริมและสืบทอดผ้าฝ้ายทอมือไทยเพื่อการอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าฝ้ายทอมือไทยของนั้น ผ้าฝ้ายทอมือไทยจะต้องได้รับการส่งเสริม จากภาครัฐ เอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่จะส่งเสริมในด้านการตลาด จัดหาแหล่งจัดจำหน่าย ผลผลิตผ้าฝ้ายทอมือไทยของ และทำการโฆษณาผ้าฝ้ายทอมือไทยของให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น มีการ ส่งเสริมให้คนในชุมชนแต่งกายด้วยผ้าฝ้ายทอมือเวลามิงานสำคัญๆ ที่ทางอำเภอได้จัดไว้เพื่อเป็นการ โฆษณาและเป็นการให้ลูกหลานได้กลับมาใส่ผ้าฝ้ายทอมือไทยของกันอีกทางหนึ่ง ส่วนด้านการสืบทอด ทำได้โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเยาวชนในท้องถิ่นและบุคคลที่สนใจในเรื่องวัฒนธรรม ผ้าฝ้ายทอมือไทยของ รวมถึงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชาวไทยของไว้ให้คนรุ่นหลังได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ และการนำเอาทอผ้าเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการเรียนการสอนในโรงเรียน ที่จะทำให้เยาวชนได้เข้าถึงการ ทอผ้าอย่างแท้จริง ทั้งหมดนี้ถือเป็นการส่งเสริมและสืบทอดการทอผ้าฝ้ายทอมือไทยของอีกทางหนึ่ง ที่

จะทำให้การทอผ้าฝ้ายทอมือไทยของยังคงอยู่กับชุมชนและคนไทยต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสมโชค เคนระการ (2552) เรื่องแนวทางการเรียนรู้สู่ความเป็นเลิศของการพัฒนาอาชีพทอผ้าไหมตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางที่กล่าวว่า แนวทางการเรียนรู้สู่ความเป็นเลิศของการพัฒนาอาชีพทอผ้าไหม เริ่มต้นจากมีการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้าไหมสู่รุ่นลูกหลานในระดับครัวเรือน มีการรวมตัวเป็นกลุ่มอาชีพโดยอาศัยแรงจูงใจ โดยเฉพาะจากนโยบาย การจัดระบบและกลไกช่วยเหลือประชาชนของรัฐบาลทำให้เกิดกระบวนการในการเรียนรู้และมีการพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งขึ้นเป็นลำดับ โดยการเรียนรู้นั้นมีรูปแบบดำเนินการในระดับครัวเรือน ระดับกลุ่มอาชีพ และระดับโรงเรียน มีภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการทอผ้าไหมเป็นกำลังหลักในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ โดยใช้วิธีการสอนภาคทฤษฎีด้วยการบอก อธิบายให้ท่องจำ ให้ดูตัวอย่างของจริง และเรียนรู้ภาคปฏิบัติด้วยการปฏิบัติจริงที่กลุ่มอาชีพในชุมชน ในลักษณะของ On the Job Training

ประไพศรี รูปดี และวิเชียร วรพุทธพร(2557) ได้ทำวิจัยเรื่องแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมการทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มสตรีบ้านม่วง หมู่ 2 ตำบลพรสวรรค์ อำเภอนาจะหลวย จังหวัดอุบลราชธานี จากการวิจัยพบว่า แนวทางการอนุรักษ์และการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรจัดให้มีการกระตุ้นหรือประกวดผลิตภัณฑ์ ผลงานจากผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติให้มีความหลากหลาย เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนหันมาให้ความสำคัญกับงานหัตถกรรมการทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติให้มากขึ้น และส่งเสริมให้ช่างผู้มีฝีมือเกิดการแข่งขันทางด้านความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการออกแบบลวดลาย และผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ เพื่อส่งออกผลิตภัณฑ์ให้ได้รับความนิยมมากขึ้น และรักษาคุณภาพผ้าทอมือซึ่งเป็นผ้าฝ้ายแท้ และเป็นเอกลักษณ์ผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มให้สม่ำเสมอ รวมทั้งสร้างขวัญและกำลังใจให้กับสมาชิกกลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ และประชาชนทั่วไป รวมทั้งเด็กและเยาวชนที่ให้ความสนใจในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมการทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ ด้วยการจัดกิจกรรมเพื่อสานความรัก ความสามัคคี และความผูกพันให้เกิดขึ้นในชุมชน

2.4 แนวคิดความเป็นอัตลักษณ์

การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับอัตลักษณ์พบว่า อัตลักษณ์ หรือ (Identity) เป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น โดยผ่านการมองตนเองและการที่คนอื่นมองเรา อัตลักษณ์ต้องการความตระหนัก (Awareness) ในตัวเราและพื้นฐานของการเลือกบางอย่าง นั่นคือเราจะต้องแสดงตนหรือยอมรับอย่างตั้งใจกับอัตลักษณ์ที่เราเลือก ความสำคัญของการแสดงตนก็คือ การระบุได้ว่าเรามีอัตลักษณ์เหมือนกลุ่มหนึ่งและมีความ

แตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไรและ “ฉันเป็นใคร” ในสายตาคนอื่นคำว่า “อัตลักษณ์” มีความแตกต่างจาก คำว่า “บุคลิกภาพ” เนื่องจากบุคคลอาจมีความเหมือนกันได้ในแง่ของบุคลิกภาพ เช่นมีการมีนิสัยหรือ ลักษณะบางอย่างที่อาจเหมือนกันได้ แต่การเหมือนกันในด้านอัตลักษณ์ของบุคคลนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ ต่อเมื่อมีความรู้สึกร่วมกัน ในด้านการตระหนักรู้ (Awareness) บางอย่างเกี่ยวกับตัวตนของเรา หมายถึงการยอมรับในความเป็นตัวตน ประกอบเข้ากับการแสดงตัวตน (Making oneself) ให้เห็นว่ามี ความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรกับกลุ่มอื่นหรือบุคคลอื่น การที่เราเลือกนิยามความหมายของ ตนเองและแสดงตนเองต่อบุคคลหรือสังคมว่าเราเป็นใครนั้น เป็นกระบวนการของการเลือกใช้และ แสดงออกซึ่งจะทำให้รู้ว่าเราเหมือนหรือแตกต่างจากคนอื่นหรือกลุ่มอื่นอย่างไร โดยผ่านระบบการใช้ สัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งเป็นสิ่งที่ประกอบกันทั้งด้านอารมณ์ ความรู้สึกภายในตัวเราและกระบวนการ ของโลกภายนอกที่เราเกี่ยวข้อง เพราะมนุษย์เลือกใช้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายที่เกี่ยวกับ ตนเองทั้งในกระบวนการที่เขาสัมพันธ์กับโลกและในส่วนของตัวตนที่มันซ่อนทับกันอยู่ ดังนั้นจึงมี การจัดแบ่งประเภทของอัตลักษณ์เป็น 2 ระดับคือ ระดับอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal identity) และ ระดับอัตลักษณ์ทางสังคม (Social identity) เช่นการที่สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่และตำแหน่งทาง สังคมให้กับเรา บทบาทความเป็นลูก ความเป็นเพื่อนหรือตำแหน่งในที่ทำงาน ระบบคุณค่าที่ติดตัวเรา มาตั้งแต่เกิด ทำให้เราเรียนรู้และเลือกที่จะนิยามตนเองให้เหมาะสมในสังคม และมีการเลื่อนไหล ปรับเปลี่ยนไปตามบริบท เช่นเมื่ออยู่ในครอบครัวก็จะมีบทบาทเป็นลูก เป็นพี่น้อง บางครั้งบทบาท และตำแหน่งอาจซ้อนทับกัน เช่นเราเป็นนักศึกษาในขณะที่เป็นสมาชิกของกลุ่มเพื่อนในชั้นเรียน เป็นต้น สัญลักษณ์ที่เราเลือกหยิบมาใช้ในการนิยามตนเองทั้งต่อสังคมและต่อตัวเองนั้นเกิดขึ้น โดยผ่าน ระบบการสร้างภาพแทนความจริง (representation) เพราะการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ต่างๆ จะ กระทำโดยระบบสัญลักษณ์ที่หลากหลายรูปแบบ เช่นบุคคลเลือกแต่งกายเพื่อแสดงความเป็นสมาชิกของ สถาบัน หรือแต่ละสถานศึกษามีการเลือกใช้สี สัญลักษณ์หรือเครื่องแบบที่แตกต่างกันออกไป ก็เพื่อ แสดงความเป็นตัวตนให้กับบุคคลรับรู้ แต่อย่างไรก็ตามการที่เรามองตัวเราและพยายามเลือกนิยาม ความหมายเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของแต่ละบุคคลกับสิ่งที่คนอื่นมองเห็นในตัวเราว่าอย่างไรนั้น มันอาจไม่สอดคล้องกันเสมอไป ซึ่งอัตลักษณ์เกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ทั้งระหว่างบุคคลในสังคม และภายในตัวบุคคลเอง ในแต่ละบุคคลอาจมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายแต่จะมีการเลือกเอาเพียง อัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งที่ตนยอมรับเพื่อนำมาใช้ภายใต้เงื่อนไขของบริบทในช่วงเวลาและพื้นที่ และอัตลักษณ์นี้อาจถูกกำหนดได้ทั้งจากบุคคลเป็นผู้กำหนดตนเองหรือถูกกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของ บุคคลโดยสังคมก็ได้ การกำหนดอัตลักษณ์นี้เกิดขึ้นบนกระบวนการคิดเกี่ยวกับระบบของความ ต่าง ระบบของความหลากหลายและการตั้งคำถามว่าอัตลักษณ์ที่จะสร้างขึ้นนั้นมีความเชื่อมโยง กับสังคมอย่างไร

ดังนั้นอัตลักษณ์กับสังคมจึงเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก เนื่องจากการนิยามความเป็นตัวตนของอัตลักษณ์นั้นต้องมีการอ้างอิงกับสังคม แม้จะเป็นในระดับตัวบุคคลก็ยังคงมีการนิยามตนเองว่ามีตำแหน่งหน้าที่ หรือมีบทบาทอย่างไรในสังคมที่บุคคลอาศัยอยู่ ฉลาดชาย รมิดานนท์ (2550) กล่าวว่าอัตลักษณ์นั้นไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอยๆ ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างของวัฒนธรรมในช่วงเวลาหนึ่งและวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งก่อสร้างทางสังคม (Social contract) นอกจากนี้วัฒนธรรมก็ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งหรือตายตัว หากแต่มีรูปแบบเป็นวงจรที่เรียกว่า “วงจรแห่งวัฒนธรรม” (Circuit of culture) ดังนั้นอัตลักษณ์ทั้งหลายจึงมีกระบวนการถูกผลิต (Produced) ให้เกิดขึ้น สามารถถูกบริโภค (Consumed) และถูกควบคุมจัดการ (Regulated) อยู่ในวัฒนธรรมเหล่านั้น และทั้งนี้ยังมีการสร้างความหมายต่างๆ (Creating meaning) ผ่านทางระบบต่างๆ ของการสร้างภาพตัวแทน (Symbolic systems of representation) เกี่ยวกับตำแหน่งที่ต่างๆ ทางอัตลักษณ์อันหลากหลายที่เราเลือกใช้หรือนำเอามาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของเรา (ทินวงษ์ รักอิสสระกุล, 2554)

สำหรับทฤษฎีอัตลักษณ์ เริ่มต้นขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1950 - 1960 โดยนักปรัชญา 3 ท่าน คือ เจ.เจ. ซี. สมาร์ท, ยู.ที.เพลส และเฮอริเบิร์ต ฟิลด์ (J.J.C. Smart, U.T.Placé and Herbert Feigl) ซึ่งในช่วงหลังของศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา โครงสร้างของระบบโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะในทางเศรษฐกิจที่ส่งผลมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการปฏิวัติระบบสื่อสารในกระบวนการโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดการบริโภควัฒนธรรมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในโลกตะวันตกภาพรวมของการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมค่อยๆ เปลี่ยนจากการเน้นลงทุนผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคมายังสินค้าในภาคบริการและสินค้าวัฒนธรรมมากขึ้น การเน้นสินค้าวัฒนธรรมค่อยๆ กระจายสู่ประเทศโลกที่สามด้วยเช่นกัน สินค้าวัฒนธรรมทำให้ประเด็นเรื่องอัตลักษณ์กลายเป็นหัวใจสำคัญ เพราะบริบทนิยมนั้นอาศัยการสร้างสัญลักษณ์เป็นแกนและสัญลักษณ์ต่างๆ ก็เกาะติดกับอัตลักษณ์แบบใดแบบหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะเป็นอัตลักษณ์ระดับปัจเจก ระดับท้องถิ่น หรือระดับชาติก็ล้วนสามารถถูกทำให้กลายเป็นสินค้าได้ทั้งสิ้น (นฤมล ขาวนวล, 2552 : ระบบออนไลน์)

นอกจากนี้ อัตลักษณ์ หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะของบุคคล สังคม ชุมชน หรือประเทศนั้นๆ อาจรวมถึง เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่น และศาสนา ฯลฯ ซึ่งมีคุณลักษณะที่ไม่ทั่วไปหรือสากลกับสังคมอื่นๆ หรือเป็นลักษณะที่ไม่เหมือนกับของคนอื่นๆ เช่น หมู่บ้านนี้มีอัตลักษณ์ทางการจักสาน ใครได้ย็นก็จำได้ทันทีโดยที่สังคมแต่ละสังคมย่อมที่จะมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ซึ่งยุคสมัยนี้เป็นยุคโลกาภิวัตน์ทำให้อัตลักษณ์ของสังคมเปลี่ยนไปในรูปแบบที่ต่างกันออกไป โดยที่คำว่า อัตลักษณ์ นั้นยังมีความหมายซ้อนทับกับคำว่า เอกลักษณ์ ซึ่งคำว่า เอกลักษณ์ หมายถึง ลักษณะที่เหมือนกันหรือมีส่วนร่วมกัน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542) โดยแบ่งประเภทของอัตลักษณ์ออกเป็น 2 ระดับด้วยกัน คือ อัตลักษณ์บุคคล (Personal Identity) ซึ่งถือเป็นลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลนั้นๆ ว่ามีความเฉพาะและโดดเด่น

อย่างไร และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) ก็เป็นลักษณะเฉพาะทางสังคมที่จะบ่งบอกได้ว่า ชุมชนหรือสังคมนั้นๆ มีความโดดเด่นในด้านต่างๆ อย่างไร (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546 : 16 อ้างถึงใน ชลธิชา มาลาหอม , 2555 : ระบบออนไลน์)

ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ (2553) ได้สังเคราะห์แนวความคิดความเป็นอัตลักษณ์ของนักวิชาการหลายท่าน อาทิ George Herbert Mead, พัฒนา กิตติอาษา, อภิญา เพ็ญฟูสกุล และอานันท์ กาญจนพันธ์ เป็นต้น ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์ พัฒนาจากสำนัก พัฒนาจากสำนัก ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ โดย Mead กล่าวถึงตัวตนว่า ตัวตนเกิดจากการได้รับอิทธิพลมาจากสองแนวทาง คือ อิทธิพลจากสังคมและอิทธิพลของตัวเอง ผ่านกระบวนการ 2 ด้าน ด้านหนึ่งคือ “Me” จะเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นในสังคม และ “I” เป็นพฤติกรรมและลักษณะเฉพาะตัวของบุคคล โดย “I” จะเชื่อมกับ “Me” ที่หลากหลายให้เข้าด้วยกัน ซึ่งตัวตนจึงสามารถเลื่อนไหลไปมาได้ กับตัวแปรต่างๆ ในสังคมซึ่งในโครงสร้างทางสังคม เกี่ยวข้องกับ บทบาทหน้าที่ ความสัมพันธ์ ทางสังคมของปัจเจกบุคคลต่อคนอื่น ๆ ดังนั้นอัตลักษณ์ จึงหมายถึง จิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกส่วนรวมในระดับสังคมที่เกิดจากการนิยามว่าตัวเองคือใคร มีความเป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนอื่นกลุ่มอื่นในสังคมอย่างไร และใช้อะไรเป็นเครื่องหมาย ในการแสดงออกของอัตลักษณ์ ดังนั้นอัตลักษณ์ของชุมชนจึงหมายถึงตัวตนและอัตลักษณ์ร่วมของสมาชิกในชุมชนที่ผ่านกระบวนการยอมรับซึ่งกันและกัน แม้ว่าจะมีการเคลื่อนไหวตามสถานการณ์ บริบททางสังคมจึงมีความสัมพันธ์ เชิงอำนาจกับสถาบันทางสังคม โดยเฉพาะชุมชนชายขอบ เช่นเดียวกับชนเผ่ากะเหรี่ยง อำเภอกัลยาณิวัฒนา มีวัฒนธรรมการใช้ผ้าที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ มีความเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง ตามคติ ความเชื่อ และคุณค่าของภูมิปัญญาผ้าทอ ที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ยึดถือเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน มีความหมายซึ่งแสดงถึงความเป็นตัวตนหรือชุมชน ความมีคุณค่า สร้างสรรค์และผลิตใหม่เพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป แนวคิดตามเป็นตัวตนนี้สอดคล้องกับมาร์แชลล์ ซาเลนส์ (อ้างใน ยศ สันตสมบัติ, 2543) ที่พูดถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับประวัติศาสตร์ ว่ามนุษย์ สร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมา เพราะมนุษย์ในปัจจุบันเป็นการปฏิบัติที่แตกต่างจากอดีต มีการจัดระเบียบให้กับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยอาศัยประสบการณ์จากอดีต แต่สามารถเกิดขึ้นหรือผลิตใหม่ในปัจจุบัน ดังนั้นการพยายามเพื่อบริหารความหมายของการมีตัวตนของกลุ่ม การสร้างประวัติศาสตร์จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของกระบวนการสืบทอดและสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ (อ้างถึงในอัจฉรา สโรบล, 2556)

คณะนักวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ (2554) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาอัตลักษณ์และสร้างแบรนด์ผ้าไหมกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง (กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์) พบว่าเรื่องราวภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ผ้าไหมของกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์และสามารถสรุปอัตลักษณ์ของกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์ คือนครแห่งภูมิวัฒนธรรมอันหลากหลาย หลอมรวมกันเป็นหนึ่ง สิ่งสมภูมิปัญญาบนฐานการผลิต ใช้ภูมิความรู้บนบริบทอันอบอุ่นของชุมชนและวัฒนธรรมที่ยาวนาน

สอดคล้องกับเทคนิควิธีการผลิตในการมัดหมี่ไหมควบเส้น ดีเกี้ยว ขกดอกและจิดที่มีคุณภาพ บรรจงทอและสรรสร้างลวดลาย จนกลายเป็นแพรวพรรณที่มีคุณค่าทางความเชื่อ และประโยชน์ใช้สอยอันแฝงไปด้วยภูมิปัญญาอันงามล้ำของชาติพันธุ์แห่งนครชัยบุรีนทร์อุ่ออารยธรรมแห่งใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับ วันดี สันติวุฒิเมธี (2545 : 219-221) ได้อธิบายว่า กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่สลับซับซ้อน หลากหลาย ไม่หยุดนิ่งมาตั้งแต่อดีต สันนิษฐานกันว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ช่วงเวลาเดียวกัน มีการติดต่อสัมพันธ์ทั้งในเชิงซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งของจนถึงการรบราฆ่าฟันกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดการหิบบ่มและผสมปนเปทางวัฒนธรรมระหว่างกัน ดังนั้น เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มต้องการรักษาความเป็นหนึ่งเดียวหรือความเป็นปึกแผ่นในพวกเดียวกัน กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อสร้างความเหมือนในพวกเราและความต่างในพวกเขาจึงเกิดขึ้น ในกระบวนการนี้ อาจมีทั้งการสร้างขึ้นมาใหม่อย่างสิ้นเชิงและการหิบบ่มบางส่วนทางวัฒนธรรมคนอื่นมาทำให้เป็นของเรา อัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นในยุคหนึ่ง แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป อัตลักษณ์อาจใช้ไม่ได้ผล เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มมีการปรับตัวและหิบบ่มวัฒนธรรมระหว่างกัน ด้วยเหตุนี้ เมื่ออัตลักษณ์เก่ามีพลังน้อยลงอัตลักษณ์ใหม่จึงถูกสร้างขึ้นมาทดแทน อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนตายตัวและไม่หยุดนิ่ง การสืบทอดและผลิตอัตลักษณ์ใหม่จึงเกิดขึ้นได้เสมอภายใต้กาลเวลา และบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป และ ยศ สันตสมบัติ (2545 : 50) กล่าวว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มิใช่ผลผลิตของเชื้อชาติและวัฒนธรรม หากแต่อัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นและสร้างใหม่เป็นกระบวนการอย่างสัมพันธ์กับบริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และการเคลื่อนไหวของเครือข่ายแห่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ประเด็นสำคัญในการทำความเข้าใจกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในลักษณะสัมพัทธ์จึงอยู่ที่ว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่อาจดำรงอยู่อย่างโดด ๆ แยกออกจากหากจากความสัมพันธ์กับชนกลุ่มอื่นๆ กระบวนการก่อสร้างอัตลักษณ์ในบริบทของ ความเป็นชาติพันธุ์จึงไม่อาจแยกออกได้จากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และ โครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสัญลักษณ์

บุญช่วย สุทธิรักษ์ (2555) ได้ทำการวิจัยเรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนาครุภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วย ภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก พบว่าแนวทางการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยศึกษากรณีภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก ตำบลบ้านตัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นตำบลแรกที่มีการทอผ้าหมัก และมีการสืบทอดการทอผ้าหมักมาจนถึงสมัยรุ่นลูกรุ่นหลานจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากการศึกษาพบว่าแนวทางการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ควรจัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษาของท้องถิ่น จัดทำเป็นฐานข้อมูลในเว็บไซต์ขององค์กรที่เกี่ยวข้อง และจัดทำเป็นหนังสือ วิทยุทัศน์ ซีดีเผยแพร่ให้ผู้สนใจ เพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ในขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครุภายในจังหวัด

เพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าผูกผู้วิจัยดำเนินการเป็น 4 ขั้นตอน คือการสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ การตรวจสอบกระบวนการเรียนรู้โดยผู้เชี่ยวชาญ การทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ และการสรุปกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งผลที่ได้จากการเข้าร่วมโครงการของข้าราชการครูสังกัดโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับช่วงชั้นที่ 3 มีความคิดเห็นต่อการสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าผูกว่าเป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาครูด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าผูก สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนต่อไปในอนาคตอยู่ในระดับมากที่สุด

ศักดิ์ชาย ลิกษา (2555) ได้ศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นเพื่อสร้างสรรค์ลายผ้าแถบลุ่มน้ำโขง : กรณีศึกษาบ้านกุ่ม ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี โดยได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยคือศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง เพื่อนำมาใช้ในงานสร้างลวดลายบนผืนผ้าและพัฒนาลายผ้าทอมือแบบร่วมสมัยที่มีคุณค่าต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งผลการวิจัยพบว่า 1. ด้านอัตลักษณ์ท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขงกับการนำมาใช้ในงานสร้างลวดลายบนผืนผ้าพบว่า อัตลักษณ์ท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง อาจจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ 1) อัตลักษณ์ในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง เช่นความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค ลักษณะความอุดมสมบูรณ์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่นโขดหิน เกาะแก่ง หาดทราย พืชพรรณสายพันธุ์ของสัตว์น้ำ อุปกรณ์ประมง เป็นต้น 2) อัตลักษณ์เฉพาะพื้นที่ของกลุ่มน้ำโขง เช่นฮูปแต้มในอุทยานผาแต้ม เสาดเลียง บั้งไฟพญานาค เป็นต้น ดังนั้นในการนำอัตลักษณ์มาใช้ในงานออกแบบลวดลายบนผืนผ้าอาจเกิดขึ้นได้ทั้งในลักษณะ ทั้งนี้เกณฑ์ในการเลือกต้องพิจารณาจากหลายองค์ประกอบ เช่นความยาก - ง่าย ในการนำมาออกแบบและผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ ความสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค และรูปแบบของผลิตภัณฑ์ สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกรรมวิธีการผลิตลวดลายบนผืนผ้าโดยใช้วิธีการมัดย้อมซึ่งเป็นกรรมวิธีที่กลุ่มผู้ผลิตกำลังให้ความสนใจและอยู่ในช่วงของการพัฒนา 2. การพัฒนาลายผ้าทอมือแบบร่วมสมัยที่มีคุณค่าต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นพบว่า การพัฒนาลายผ้าโดยใช้เทคนิคการมัดย้อม มีข้อจำกัดในการเลือกลายอัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งรูปแบบของการใช้เทคนิคมัดย้อมต้องใช้ภาพหรือลายเส้นที่ไม่มีรายละเอียดซับซ้อนมากในการนี้ข้อสรุปของรูปแบบที่ง่ายต่อการผลิตคือการใช้ลายผ้าที่มาจากปลากลุ่มน้ำโขง บั้งไฟพญานาค และคลื่นน้ำ โดยเลือกจัดวางตำแหน่งบนผ้าพันคอและผ้าคลุมไหล่ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ในกลุ่มที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคและจัดอยู่ในกลุ่มผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย จากการติดตามผลการวิจัยในพื้นที่พบว่า งานวิจัยนี้ได้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มตัวอย่างเช่น ส่งผลให้เกิดความรู้และทักษะฝีมือในการผลิตผ้าฝ้ายทอมือเพิ่มมากขึ้น สามารถนำสู่การผลิตที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชนได้

ดังนั้นสรุปได้ว่า อัตลักษณ์ คือการสื่อถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละบุคคล ชุมชนหรือแต่ละสังคมนั้นๆ ที่มีความโดดเด่น เป็นที่น่าสังเกตได้ถึงความแตกต่างจากกลุ่มชุมชนอื่น และ

ความเป็นตัวตนนี้ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบท ตามกาลเวลา ซึ่งอาจมีการผสมผสานระหว่าง วัฒนธรรมหรือสังคมใกล้เคียง เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งสมถ่ายทอดมา โดยมีการ ตระหนักและสำนึกว่าสิ่งเหล่านี้เป็นอัตลักษณ์หรือลักษณะที่เฉพาะของกลุ่มตน ทำให้เกิดความ แตกต่างไปจากกลุ่มอื่น สังคมอื่น เป็นต้น เมื่อมีอัตลักษณ์ของตนเองของคนในชุมชนทำให้เกิดการ รักษาหรืออนุรักษ์ไว้ ซึ่งอัตลักษณ์ที่มีการสืบทอดกันมาจนทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรม อาทิเช่น วัฒนธรรม การทอผ้าไหมของท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทย

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภาณุพงศ์ ข้างจะงาม (2552) ได้ศึกษาเรื่อง การอนุรักษ์วิธีการทอผ้าตีนจกของชาวพวน ตำบล หาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษานี้คือ ผู้นำชุมชน ผู้สนับสนุนภาครัฐ ผู้มีความเชี่ยวชาญเรื่องผ้าทอตีนจกบ้านหาดเสี้ยว ผู้ประกอบอาชีพทอผ้าตีนจก บ้านหาดเสี้ยวและผู้ประกอบการร้านค้าจำหน่ายทอผ้าตีนจกบ้านเสี้ยว วิธดำเนินการวิจัยใช้แนว ทางการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยการบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ การอนุรักษ์วิธีการทอผ้าตีนจกแบบดั้งเดิมของชาวพวนตำบลหาดเสี้ยว อำเภอ ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ในกระบวนการผลิตผ้าทอตีนจกที่ควรแก่การอนุรักษ์มี 3 ขั้นตอน คือ การ เตรียมฝ้าย การเตรียมหมัก และการทอเป็นผืนผ้า ส่วนการอนุรักษ์และการเก็บรักษาเครื่องมืออุปกรณ์ ทอผ้าตีนจกนั้นถือว่า ชาวพวนบ้านเสี้ยวได้ใช้ภูมิปัญญาในการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี

รมิดา รอดสุข (2553) ได้ศึกษาเรื่องการทอผ้าลวดลายแบบดั้งเดิมของไทยลื้อ : กรณีศึกษาลาย ฟ้าห่มดำก้าว อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และเพื่อหาแนวทางอนุรักษ์กระบวนการทอผ้าไทยลื้อ ลวดลายแบบดั้งเดิม กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้ทอผ้าไทยลวดลายแบบดั้งเดิม ผู้อาวุโสที่เป็นชาวไทยลื้อ และเป็นคนในชุมชนไทยลื้อมาตั้งแต่กำเนิด ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้บริหาร การศึกษาในท้องถิ่น เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่แบบสังเกต จำนวน 1 ชุด และแบบสัมภาษณ์ จำนวน 3 ชุด การวิเคราะห์ข้อมูลกระทำโดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์มาจัด หมวดหมู่จำแนกตามวัตถุประสงค์แล้วจึงนำเนื้อหาามาเขียนในเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า การทอ ผ้าไทยลื้อลวดลายแบบดั้งเดิม นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและมีการสืบทอดวิธีการทอผ้ามาตั้งแต่อดีตจวบจนกระทั่งปัจจุบัน โดยมีลักษณะเป็นการถ่ายทอดความรู้จากพ่อแม่ ไปสู่ลูกหลานรุ่นต่อรุ่น และใช้วัสดุอุปกรณ์ที่ทำมาจากวัสดุธรรมชาติเป็นหลัก สำหรับกระบวนการ ทอผ้าไทยลื้อแบบดั้งเดิมใช้ที่ทอผ้าเป็นเครื่องมือในการทอ ซึ่งที่ทอผ้าสร้างขึ้นจากไม้ซึ่งเป็นวัสดุที่หา ได้จากธรรมชาติ และใช้ทักษะและความชำนาญของช่างทอซึ่งเป็นความสามารถเฉพาะตัวของบุคคล

ในการทอผ้าให้ได้ลวดลายต่างๆ สำหรับกระบวนการทอผ้าห่มลายด้าก้านั้น พบว่าเริ่มต้นจากการนำดอกฝ้ายมาผ่านกระบวนการทำความสะอาดเป็นลำดับแรก ต่อจากนั้นจึงนำดอกฝ้ายไปบีบเพื่อขจัดเมล็ดดอกออกไปจากปุยฝ้ายแล้วจึงปั่นปุยฝ้ายให้กลายเป็นเส้นด้าย ขั้นตอนต่อมาเป็นการนำเส้นด้ายไปทำการย้อมสีให้ได้สีสันท่างๆ ตามที่ต้องการ แล้วนำไปตากแดดให้แห้งก่อนที่จะนำเส้นด้ายมาเรียงให้เป็นระเบียบ และขั้นตอนสุดท้ายคือการทอเส้นด้ายบนกี่ทอผ้าด้วยฝีมือของช่างทอให้กลายเป็นผ้าทอที่มีลวดลายสวยงาม ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของชาวไทยลื้อ และทำให้ชาวไทยลื้อมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย

วิระ พันธุ์สุวรรณ (2553) ได้วิจัยเรื่องการศึกษาการพัฒนาการทอผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมรในเขตอีสานใต้ จากผลการวิจัยพบว่า การทอผ้าไหมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง ที่ตั้งสม สืบทอดจากบรรพชน เปลี่ยนผ่านสู่การยอมรับทางสังคมในแต่ละยุค จากนั้นได้มีการพัฒนามาตามลำดับ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้มีลำดับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนากระบวนการผลิตหรือทอผ้าไหมจากการทอเพื่อใช้สอยในครัวเรือน สู่การทอเพื่อการค้าที่มีลำดับการพัฒนา จนกระทั่งปัจจุบันมีการรวมกลุ่มในการผลิตเพื่อธุรกิจการค้า ซึ่งได้มีลำดับการพัฒนาที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการทอผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมรในเขตอีสานใต้ ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้นต่อไป

วิมลศิลป์ ประจักษ์ภูมิ (2554) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ ผ้าไหมบ้านเขว้า : การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตและแนวทางพัฒนาการทอผ้าไหมบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งผ้าไหมบ้านเขว้า เกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เลียนแบบจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชน โดยช่างทอผ้าได้จินตนาการออกแบบลวดลายมัดย้อมสีตามต้องการ และได้นำเส้นใยไหมมาทอต่อกันเป็นผืนผ้าไหม ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นผ้าไหมมัดหมี่ และสืบทอดถ่ายทอดกันมาเป็นเวลานาน กลายเป็นวัฒนธรรมการทอผ้าไหมบ้านเขว้า จากอดีตจนถึงปัจจุบัน การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมบ้านเขว้า 2) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมบ้านเขว้า และ 3) เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนากระบวนการผลิตผ้าไหมบ้านเขว้า โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ กลุ่มผลิตผ้าไหมคุณภาพสูง กลุ่มตัดเย็บเสื้อไหมสำเร็จรูป กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าไหมบ้านเขว้า โดยมีผู้ให้ข้อมูล จำนวน 90 คน ระยะเวลาทำการศึกษาร่วมจากเดือนเมษายน 2553 จนถึงเดือนเมษายน 2554 เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกประเด็นสำคัญตามความมุ่งหมายของการวิจัย การตรวจสอบข้อมูลใช้เทคนิคการตรวจสอบแบบ 3 เสา และนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธี พรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมบ้าน เขว้า เกิดจาก นางบุญมี ภรรยาของ

พระยาแล เจ้าเมืองคนแรกของจังหวัดชัยภูมิ ได้นำชาวบ้านปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าไหมและพัฒนาเป็นผ้าไหมมัดหมี่ให้เป็นลวดลายต่างๆ โดยการจินตนาการของช่างทอ อันเกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้านที่คิดประดิษฐ์ลวดลาย ลงบนพื้นผ้าไหมบนพื้นฐานของความเชื่อ และถ่ายทอดให้ลูกหลานได้สืบทอดต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ ปัญหาปัจจุบันพบว่า กระบวนการผลิตผ้าไหมแบบดั้งเดิม กำลังจะหมดไป เพราะปัจจัยหลายประการ เช่น วัตถุดิบมีน้อย ขึ้นตอนสลับซับซ้อน เสียเวลา ค่าใช้จ่ายสูง ค่าแรงต่ำ ทำแล้วไม่คุ้มค่า ภาครัฐให้ความสำคัญน้อย และคนรุ่นใหม่ไม่สนใจสืบทอด ทำให้บุคลากรที่ผลิตผ้าไหมมีน้อย และลดจำนวนลงเรื่อยๆ ในที่สุดจะหมดไป หากไม่มีการส่งเสริม แนวทางพัฒนาจากการศึกษา พบว่า ได้มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมขึ้นหลายกลุ่มมีสมาชิกที่มีความรู้เกี่ยวกับผ้าไหม ให้ความสนใจเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก และยังพบว่ามีการจัดประกวด การมัดหมี่ให้เกิดลวดลายบนพื้นผ้าไหม โดยเน้นมัดหมี่แบบโบราณ และลวดลายประยุกต์ เพื่อกระตุ้นให้คนรุ่นใหม่สนใจ และยังเป็น การส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมบ้านเขว้า โดยสรุป จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ผู้ผลิตผ้าไหมบ้านเขว้า ได้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในกระบวนการผลิต และพัฒนาการทอผ้าไหม พัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหม เพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มสร้างชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปอย่างกว้างขวาง ทำให้บ้านเขว้าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมธรรมชาติ ที่สำคัญมีชื่อเสียงในภาคอีสานอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งสร้างรายได้ให้ชาวอำเภอบ้านเขว้า และรายได้ของจังหวัดชัยภูมิ ปีละไม่น้อยและยังส่งผลให้อำเภอบ้านเขว้าเป็นชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองอีกแห่งหนึ่งของประเทศ

คณะนักวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ (2554) ได้ศึกษาเรื่องราวภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ผ้าไหมของกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์และสามารถสรุปอัตลักษณ์ของกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์ คือนครแห่งภูมิวัฒนธรรมอันหลากหลาย หลอมรวมกันเป็นหนึ่ง สัมผัสภูมิปัญญาบนฐานการผลิต ใช้ภูมิความรู้บนบริบทอันอบอุ่นของชุมชนและวัฒนธรรมที่ยาวนาน สอดประสานกับเทคนิควิธีการผลิตในการมัดหมี่ไหมควบเส้น ตีเกลียว ยกดอก และจิตที่มีคุณภาพ บรรจงทอและสรรสร้างลวดลาย จนกลายเป็นแพรวพรรณที่มีคุณค่าทางความงาม ความเชื่อ และประโยชน์ใช้สอยอันแฝงไปด้วยภูมิปัญญาอันงามล้ำของชาติพันธุ์แห่งนครชัยบุรีรินทร์อารยธรรมแห่งใหม่

อัจฉรา สโรบลและคณะ (2554) ได้วิจัยภูมิปัญญาสิ่งทอชนเผ่าคะฉิ่นประเทศไทย : กรณีศึกษาบ้านหนองเขียว อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าภูมิปัญญาสิ่งทอของชนเผ่าคะฉิ่นเป็นวัฒนธรรมการใช้ผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนและงานเฉลิมฉลองที่สั่งสมสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ มีความหมายตามความเชื่อ ตามวิถีชีวิต ธรรมชาติ แสดงถึงความสามัคคีและผู้นำ สีหลักที่ใช้คือสีแดงและสีดำซึ่งล้วนมีความหมาย ลักษณะการทอเป็นการทอที่เอว วัตถุดิบส่วนใหญ่เป็นเส้นฝ้ายสำเร็จรูป ลวดลายที่ทอมีสองลักษณะคือลวดลายผ้าที่ใช้ในงานพิธีมีลักษณะเฉพาะ

ทอขายและลวดลายที่ใช้กับผ้าในชีวิตประจำวัน ท่อง่ายใช้ลายทั่วไปผสมกันเพื่อเหมาะในการนำไปใช้ตามประโยชน์ใช้สอย ซึ่งลวดลายที่ทอขายปัจจุบันมีเพียงแม่เต่าจากคอน ระชี วัย 69 ปีทอเป็นผู้เดียว จึงมีการวางแผนทางในการสืบสานเพื่ออนุรักษ์และหารายได้ โดยผู้หญิงคะฉิ่นได้รวมกลุ่มกัน สืบทอดการทอ ลวดลายเอกลักษณ์จากแม่เต่า เรียนรู้และฝึกทักษะ ด้านการย้อมสีจากธรรมชาติ การสร้างเครือข่ายการตลาดและผู้นำ ด้านวัฒนธรรมได้มีแนวทางถ่ายทอดสู่เยาวชน โดยจะสอดแทรกความรู้การทอผ้าไว้ในหลักสูตรของโรงเรียนคะฉิ่นซึ่งมีการเรียนการสอนช่วงปิดภาคเรียนปกติ

วิฒนะ จุฑะวิภาต (2555) ศึกษาเรื่องผ้าทอกับชีวิตคนไทย จากการศึกษาพบว่าประเภทของผ้าทอสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ แบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอ แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ ละเอียดของลวดลาย ความประณีต ความงดงามของลวดลายล้วนได้มาจากกระบวนการถ่ายทอดกันในครอบครัว รุ่นต่อรุ่น ตั้งแต่ผู้ทอวัยเด็ก ฝีมือและลวดลายการทอจะพัฒนาผ้าประสมการณ์ ระยะเวลาที่เพาะบ่มโดยผู้ทอเอง จนเกิดอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มทั่วประเทศไทย ผ้าทอมีความสำคัญโดยสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและสังคมไทยแต่ละภูมิภาค รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนบทรรมนิยม ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย ในปัจจุบันผ้าทอมีประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ด้วยการนำมาตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มโดยการออกแบบให้เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้นผ้าทอไทยจึงต้องได้รับการอนุรักษ์ทั้งจากภาครัฐและเอกชน

นิตยา ฉัตรเมืองปัก (2555) ได้ศึกษาวิเคราะห์ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ในประเด็นกระบวนการผลิต ลวดลาย การใช้สี และการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยพิจารณาเปรียบเทียบข้อมูลจาก 2 แหล่งผลิต ประกอบด้วย กลุ่มทอผ้าศูนย์หัตถกรรมนาโพธิ์ และกลุ่มทอผ้าคุ้มทอง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือ ผ้าไหมมัดหมี่จากทั้ง 2 กลุ่ม กลุ่มละ 60 ผืน กระบวนการผลิตประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ 3 อย่างคือ การเตรียมเส้นไหม วัสดุและอุปกรณ์และขั้นตอนในการทอ พบว่า ในปัจจุบันช่างไม่ต้องทำเองในทุกขั้นตอน จะแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบทำตามที่ตนเองถนัดหรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง การเตรียมเส้นไหม เส้นไหมที่ใช้ในการทอเป็นไหมสำเร็จรูปหาซื้อได้จากในชุมชน ไหมที่ใช้ไหมพันธุ์พื้นบ้าน และไหมเปลือกนอก สำหรับการย้อมสีนิยมย้อมด้วยสีเคมี วัสดุและอุปกรณ์ในการทอใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน ขั้นตอนการทอมีทั้งหมด 6 ขั้นตอนคือการสาวไหม การฟอกสี การเตรียมเส้นพุ่ง (การมัดหมี่) และการย้อมไหม การเตรียมเส้นยืน การสืบหูก และการทอ สำหรับการศึกษาลวดลายผ้าไหมมัดหมี่พบว่าทั้ง 2 กลุ่มทอผ้ามีการแบ่งลักษณะของลายออกเป็น 2 ลักษณะคือลายโบราณ และลายประยุกต์ จากการศึกษาลวดลายของกลุ่มทอผ้าศูนย์หัตถกรรมนาโพธิ์ พบว่าลายโบราณที่พบมากที่สุดคือลายขอ ส่วนลายประยุกต์ที่พบมากที่สุดคือลายหมี่คั่นข้อ สำหรับกลุ่มทอผ้าคุ้มทอง ลายโบราณที่พบมากที่สุดคือ ลายนกยูง ส่วนลายประยุกต์ที่พบ

มากที่สุด คือลายเขาวงกต การใช้สีไหมมัดหมี่ของทั้ง 2 กลุ่มทอผ้า สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ลักษณะ เช่นเดียวกันคือการใช้สีตามวรรณะ การใช้สีตามความกลมกลืน การใช้สีตัดกัน และการใช้สีเอกรงค์ จากผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า การใช้สี มีการใช้สีในวรรณะร้อนมากที่สุด สีวรรณะร้อนที่นิยมใช้ เช่น สีแดง สีส้ม สีชมพูและสีม่วง สีวรรณะเย็นที่ใช้มากที่สุด เช่น สีเขียว สีเหลือง สีน้ำเงินและสีฟ้า การถ่ายทอดองค์ความรู้ เป็นการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นหลาน เป็นการถ่ายทอดในระบบเครือญาติ และจากรุ่นหนึ่ง ไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เหมือนกันทั้ง 2 กลุ่มทอผ้า วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ คือการสอน โดยผู้นำกลุ่ม การฝึกอบรมให้แก่สมาชิกในกลุ่ม การเป็นวิทยากรฝึกอบรมให้ความรู้ แก่กลุ่มทอผ้า อื่นๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ การเป็นศูนย์กลางของแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นและใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ทางวัฒนธรรม ทักษะศึกษา ดูงาน การเยี่ยมชมหรือทำข่าวสาร มีการสาธิตให้คำแนะนำวิธีการทอผ้า ไหมมัดหมี่ให้แก่ผู้ที่สนใจและการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยใช้วิธีการจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียน นิสิต และนักศึกษา ทั้งในสถานศึกษาและที่ทำการกลุ่ม

ทรงพล ต่วนเทศ (2555) ได้ศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของคนไทยเชื้อสายลาวครั้งใน จังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาท และอุทัยธานี ซึ่งเป็นการศึกษาองค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอด ความรู้การทอผ้าพื้นเมืองประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือผ้าทอพื้นเมืองของคนไทยเชื้อสายลาวครั้งใน จังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาทและอุทัยธานี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือจำนวนผ้าทอ 138 ผืน ใน จังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาทและอุทัยธานี โดยการเลือกจากกลุ่มชาวบ้านที่ยังคงมีการทอผ้าแบบดั้งเดิม ใช้ครั้งเป็นสีแดงข้อมที่โดยเด่นที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมา ได้แก่ จังหวัดสุพรรณบุรี ศูนย์การเรียนรู้ ผ้าทอจกลวดลายโบราณลาวซี-ลาวครั้ง (บ้านทุ่งก้านเหลือง) ตำบลป่าสะแก อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับคัดสรรสุดยอด “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ดีเด่นระดับ 5 ดาว จำนวนผ้า 38 ผืน เป็นผ้าฝ้าย 32 ผืน ผ้าไหม 6 ผืน, จังหวัดชัยนาท กลุ่มแม่บ้านเกษตรทอผ้า ตำบลเนิน ขาม อำเภอเนินขาม จังหวัดชัยนาท ได้รับคัดสรรสุดยอด “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ดีเด่น ระดับ 4 ดาว จำนวนผ้า 37 ผืน เป็นผ้าฝ้าย 15 ผืน ผ้าไหม 22 ผืน, จังหวัดอุทัยธานี ได้รับคัดสรรสุดยอด “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ดีเด่นระดับ 5 ดาว จำนวนผ้า 63 ผืน เป็นผ้าฝ้าย 21 ผืน ผ้าไหม 20 ผืน ไหมประดิษฐ์ 22 ผืน ได้รวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ระดับลึก ผลการวิจัย พบว่า ชาวบ้านทอผ้าไว้เพื่อจำหน่าย และสวมใส่ในเทศกาลสำคัญ ที่มีการทอผ้าแบบดั้งเดิม คือการทอ ขัด การทอผ้ามัดหมี่ การทอผ้าจกและการทอผ้าจิด ลวดลายบนผืนผ้า แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ ลวดลาย เรขาคณิต ลวดลายจากธรรมชาติ การใช้สี ใช้สีสด เช่น สีแดง สีน้ำเงิน สีเหลือง สีฟ้า สีส้ม เป็นต้น กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการทอ โดยวิธีเรียนรู้จากการเลียนแบบ การสาธิตให้ดู แล้วลงมือ ปฏิบัติจริง

ธีรรัตน์ ชื่นศิริกุลชัย (2556) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าฝ้ายทอมือ ไทยของ บ้านร่องกอกข้าว ตำบลบวกค้ำ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จากผลการศึกษาพบว่า ลวดลายผ้าทอของกลุ่มส่งเสริมผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือไทยของ มีแนวคิดมาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว ความเชื่อ ศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ ทำให้ผ้าฝ้ายทอมือไทยของมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ ลวดลายที่นิยมทอกัน อาทิเช่น ผ้าทอลายช้าง ผ้าทอลายดอกแม่กุญแจ ซึ่งได้นำมาทอผ้าเพื่อใช้ใน ชีวิตประจำวัน ส่วนแนวทางการอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าฝ้ายทอมือไทยของมี 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการส่งเสริมและการสืบทอด ทั้งนี้ ด้านการส่งเสริม ต้องได้รับการช่วยเหลือในด้านต่างๆ จากทาง รัฐบาล เอกชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในด้านการตลาด พบว่าควรมหาสถานที่จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และการโฆษณาให้ผ้าฝ้ายทอมือไทยของเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ส่วนด้านการสืบทอด มีแนวทางการ ปลุกจิตสำนึก และบรรจุในการเรียนการสอนของ โรงเรียนเพื่อการอนุรักษ์รูปแบบความเป็นอัตลักษณ์ ผ้าฝ้ายทอมือไทยของ การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชาวไทยของให้คนรุ่นหลัง ได้ศึกษา การพัฒนาผ้าฝ้ายทอมือ ไทยของให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องกระบวนการทอผ้าฝ้ายทอมือไทยของให้เยาวชนและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อไป

อัจฉรา สโรบล (2556) ได้ศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านป่าปู้ ตำบลผาบ่อง อำเภอแม่ฮ่องสอน สมาชิก ชุมชนได้ร่วมกันพัฒนารูปแบบเสื้อผ้าที่มีการผสมผสานสัญลักษณ์ของชนชาติ 2 ชนชาติเข้าด้วยกัน โดยรูปแบบของเสื้อผ้าเป็นสัญลักษณ์ของชนชาติไทยใหญ่และใช้ลวดลายเกอเปลของกะเหรี่ยงปัก ตามบริเวณตัวเสื้อและลายน้ำไหลที่เชิงผ้าขึ้นเพื่อการแสดงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นรูปแบบเสื้อดั้งเดิมของชนชาติไทใหญ่ และลวดลายดั้งเดิมของชนชาติกะเหรี่ยง นับว่าเป็นภูมิ ปัญญาเสื้อด้านเครื่องแต่งกายที่มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น มีความหมายความเชื่อแฝงอยู่ ซึ่งคุณค่าทางจิตใจ แก่สมาชิกของชุมชนที่มีกระบวนการมีส่วนร่วมพัฒนาเครื่องแต่งกายที่สามารถ เป็นต้นแบบให้กับชุมชนได้ และสมาชิกได้ใช้สัญลักษณ์ของ 2 ชนชาติ เป็นตัวกำหนดความเป็นตัวตน ของเสื้อผ้าและยังเป็นภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มี คุณค่ามีความเชื่อแอบแฝงอยู่ ถึงแม้เป็นการผลิตซ้ำที่มีบริบทที่เปลี่ยนไปแต่สัญลักษณ์ยังคงเดิม อีกทั้ง ผลิตขึ้นภายใต้การพึ่งพาตนเอง โดยการใช่วัตถุดิบที่มีในชุมชน ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ เป็นภูมิปัญญาในชุมชน จึงถือว่าเป็นการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิง คุณภาพ

อัจฉรา สโรบล (2556) ได้วิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชนเผ่ากะเหรี่ยง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของ ชนเผ่ากะเหรี่ยง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ และเพื่อหาแนวทางการพัฒนาด้านผลิตภัณฑ์

ของภูมิปัญญาสิ่งทอของชนเผ่ากะเหรี่ยง อำเภอถ้ำขี้เหล็ก จังหวัดเชียงใหม่ โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มแบบเจาะจงจากกลุ่มเป้าหมาย คือผู้รู้ด้านภูมิปัญญาสิ่งทอกะเหรี่ยงจำนวน 2 คน สมาชิกกลุ่มทอผ้ากะเหรี่ยงจำนวน 10 คน ผู้นำชุมชนและผู้เกี่ยวข้องจำนวน 3 คนรวมทั้งสิ้น 15 คน เก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม การสังเกตพฤติกรรมอย่างมีส่วนร่วม การสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก และการทบทวนเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง นำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า กะเหรี่ยงที่อำเภอถ้ำขี้เหล็กเป็นกลุ่มสะกอ มีอาชีพหลักคือทำนา ซึ่งวิถีชีวิตมีความผูกพันกับธรรมชาติ มีวัฒนธรรม ความเชื่อ เชื่อมโยงกับสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติชาวบ้านผู้หญิงมีการรวมกลุ่มทอผ้ากันเมื่อว่างจากการทำนา ซึ่งลวดลายผ้ามีเอกลักษณ์และมีความหมายของตนเองตามความเชื่อ เช่นลายดอกมะเขือ (สะกอพอ) เชื่อว่าเมื่อใส่แล้วจะมีลูกมาก เพราะต้นมะเขือมีดอกและผลมากจะได้อยู่ด้วยกันทำมาหากิน ลายดอกบัวตอง (เกอเบเมอเนอ) แปลว่าตะวันตกดิน ซึ่งมีความเชื่อว่า คนที่มาจากทางตะวันตกเป็นคนอดทน แข็งแรง มีความมานะ ขยันทำมาหากินเลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย ใช้สวมใส่เวลาแต่งงานถือว่าเป็นลายสิริมงคล เอกลักษณ์ของสะกออีกอย่างหนึ่งคือ ต้องมีลายลูกเต๋อย (แคะก้อเบอะ) เชื่อว่า มีความสุข ร่มเย็น เป็นสิริมงคล ส่วนสีของสะกอ คือ สีดำและสีแดง นอกจากนี้การทอลวดลายต่างๆแต่ละลายต้องมีการจัดวางให้ถูกต้องโดยเชื่อว่าอาจเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีขึ้นกับตนเองและครอบครัว ส่วนแนวทางการพัฒนา ด้านผลิตภัณฑ์ของภูมิปัญญาสิ่งทอของชนเผ่ากะเหรี่ยงกลุ่มนี้ จากการสนทนากลุ่มระหว่างนักวิจัย ผู้รู้ และสมาชิกกลุ่มทอผ้าเห็นว่า รูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอควรเป็นรูปแบบที่ผลิตเป็นของที่ระลึก ของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น กระเป๋าใส่ของเล็กๆ ปกสมุดโน้ต กระเป๋าสะพาย กระเป๋าใส่โน้ตบุ๊ก หรือผลิตภัณฑ์ที่เป็นที่นิยมตามตลาดเป็นต้น เนื่องจากต้องการมีรายได้เสริม ซึ่งสามารถนำไปจำหน่ายได้ที่อำเภอป่า แต่สินค้าทุกอย่างยังต้องมีเอกลักษณ์ของชนเผ่า เช่น ต้องมีการตกแต่งลวดลายลงไปให้สวยงามและแสดงความเป็นตัวตนของชนเผ่าด้วย อย่างไรก็ตามบางคนยังคิดว่าเสื้อที่ทอลวดลายโบราณยังเป็นที่นิยมเช่นกัน

2.6 กรอบแนวความคิด

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาทำการศึกษาริบทของชุมชนบ้านซำ อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ เกี่ยวกับ สังคม วัฒนธรรมด้านการทอผ้า องค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านลวดลายผ้า ประวัติความเป็นมาของลวดลายผ้าใหม่ เอกลักษณ์ลวดลาย ความหมายของลวดลาย ความเชื่อต่างๆ ผ่านทาง ผู้รู้ / ผู้อาวุโส/ ปราชญ์ชาวบ้าน, ผู้ทอผ้าใหม่, ผู้นำชุมชน, ผู้บริหารการศึกษาในชุมชน, ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และตัวแทนเยาวชนในชุมชน โดยการสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ นำข้อมูล

ที่ได้มาวิเคราะห์จนได้แนวทางการอนุรักษ์อาชีพทอผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์กูย ในชุมชน สรุปรูปเป็นกรอบแนวความคิดได้ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 แสดงกรอบแนวความคิด